

Prens Henrique'nin Bojador Burnu'nu Keşfi (1434) ve 22 Ekim 1443 Tarihli Bağış Mektubu*

Sertuğ Galip İnan*

(ORCID ID: 0000-0003-0475-0100)

Makale Gönderim Tarihi

13.02.2020

Makale Kabul Tarihi

09.03.2020

Özet

Haçlı Seferleri Avrupa tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Zira VIII. asırdan itibaren İslam fetihlerine maruz kalan Batı Hıristiyan dünyası bu seferler sayesinde yeni diyarlarla tanışmış ve zihinlerde hayal edilen Doğu'nun gerçekliklerini görmeye başlamışlardır. Haçlılar bu süreçte İslam diyarlarında türlü Latin devletler kurmuşlar, ancak hiçbir zaman kalıcı olamamışlardır. Gerçi, dönemin lüks mallarının nereden geldiklerini yine bu dönemde daha yakından öğrenebilmişlerdi. Bu zenginliklere ulaşma arzusu bazı münferit Avrupalıları alternatif yollar bulmaya sevk etmiştir. Örneğin, XIII. asırdan itibaren Afrika'yı Atlantik'ten dolaşma teşebbüslerine şahit olundu. Ne var ki, bu teşebbüslerin hiçbiri amacına ulaşamadı. XV. asrın ikinci çeyreğinde ise oldukça sıradışı bir hadise yaşandı. Prens Henrique'nin teşebbüsleriyle Portekizliler Bojador Burnu'na ulaştılar. Bu çalışmada Avrupalıların zihinlerinde geçilemez diye bilinen bu burnun geçilmesi ve ardından gelen maddî kazanımları güvence altına almak için Prens Henrique'nin kraliyetten talep ettiği 22 Ekim 1443 tarihli bağış mektubu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Haçlı Seferleri, Afrika, Atlantik, Prens Henrique, Bojador Burnu.

The Discovery of Cape Bojador (1434) and the Royal Charter, Dated Oct. 22, 1443

* Bu makale, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında hazırlanmakta olan "Hicaz Bölgesinde Osmanlı-Portekiz Mücadelesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, sginann@gmail.com.

Absract

The Crusades had played a very important role in the history of Europe. Western Christianity could expand to the new lands and see the realities of the imagined East. After the first crusade, a number of Latin states were created in Islamic regions, but never remained persistent there. Christians, however, came to know the possible sources of luxury goods during this period. So, the desire to reach to those sources had moved few European individuals to search any alternative sea route. For example, at the end of the 13th century, one can see some fruitless attempts to find an Atlantic sea-way by sailing around Africa. Yet, a rather extraordinary event took place in the second quarter of the 15th century. With Prince Henry's incentives, his men could arrive at Cape Bojador. This study aims to deal with Henry's efforts to pass the aforesaid cape, and a royal charter, dated Oct. 22, 1443, ensuring the profits coming from it in the future.

Keywords: Crusades, Africa, Atlantic, Prince Henry, Cape Bojador.

Giriş

Portekizliler Batı Hıristiyanlık aleminin bilinmeyen dünyalara açılmasına öncülük eden milletlerden olmuştur. Afrika'nın Atlantik sahili boyunca gerçekleştirdikleri keşif faaliyetleri Avrupalıları yeni diyarlarla tanıştırmıştır. İlk başlarda dar bir alanla sınırlı kalmış olan keşif araştırmaları giderek bu sahil boyunca genişletilmişti. Gönderilen gemiler ve denizciler sayesinde Kuzey Afrikalı Müslümanlarla meskun kuşağın güneyinde uzanan topraklara ve o topraklarda yaşayan insan topluluklarına dair güvenilir ve ilk elden bilgiler Portekiz'e ulaşmıştır. Bu bilgiler aynı zamanda antik çağ coğrafyacılarının bilinen dünyanın ötesiyle ilgili yazdıklarının giderek değişmesini ve genel-geçer kabul edilen görüşlerinin yıkılmasını da beraberinde getirmiştir. Böylece Afrika'nın bilinmeyen denizleri ve diyarları Avrupalıların çizdikleri haritalarda yer almaya başlıyordu.

Portekiz XIII. asrın ortalarında yeniden fetih (*reconquista*)* dönemini sonlandırmış olsa da, güçlü komşusu Kastilya Krallığı'yla bir süre daha

* Yeniden Fetih (*Reconquista*), VIII. asrın başlarında İber yarımadasını hâkimiyetleri altına alan Müslümanlara karşı yerli Hıristiyan unsurların yarımada'nın kuzeybatısında başlattıkları ve daha sonra bütün yarımada'ya yayılarak asırlarca süren direniş için

sınır problemleri yaşamaya devam etmiştir. Ara ara yaşanan bu problemler iki devlet arasında 1411’de yapılan barış antlaşmasıyla sona erdi. Bu barış antlaşması Portekiz’in gözünü dışarıya çevirmesine imkân tanıdı. Portekizli idarecilerin uzun süre hazırlığını yaptığı ilk denizaşırı seferin hedefi Fas’ın Akdeniz’deki bir liman şehri olan Sebte oldu. 1415 yazında ele geçirilen Sebte, Portekizlilerin XV. asrın başlarındaki denizaşırı kazanımlarının ilk adımını oluşturdu. Bu aşamadan sonraki denizaşırı faaliyetler ilk başlarda Atlantik adalarına uzandıktan sonra Afrika’nın batı sahillerinden güneye doğru devam ettirildi.

İlk keşif denemelerinin en başarılı sonucu günümüzde Batı Sahra sahilinde yer alan Bojador Burnu’na ulaşmak olmuştur. Bu başarının mimarı olan Prens Henrique bu burnun ötesindeki ticareti kendi tekeline almak için kraliyetten imtiyaz talebinde bulunmuştur. Onun bu talebi üzerine verilen 22 Ekim 1443 tarihli bağış mektubu Henrique’nin ilk amaçlarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu çalışmanın birinci bölümünde Portekizlilerin Bojador Burnu’na ulaşmaları ve bu burnun ötesinde uzanan topraklara yönelik 1434-1436 yılları arasındaki keşif faaliyetleri anlatılacaktır. Bu faaliyetler kraliyetin XV. asır baş-kronikçilerinden (*cronista-mor*) Gomes Eannes de Azurara’nın Gine kroniği çerçevesinde aktarılacaktır. Ancak Azurara’nın Gine kroniğinin bir nüshasını kullanmış olan XVI. asrın Portekizli tarihçisi João de Barros’un *Ásia* adlı kroniğinde konuyla ilgili bilgilere de ara başvurulacaktır. İkinci bölümde ise sözü edilen belgedeki bilgiler kapsamında Henrique’nin Bojador Burnu ve ötesine dair hedef ve çıkarları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Diğer taraftan şunu belirtmek gerekli olmaktadır ki, bu çalışmada, ele aldığımız kraliyet belgesinin Henrique’ye verilmesine vesile olan 1441 ile 1443 seneleri arasındaki olayların ayrıntılı hikâyesi anlatılmayacaktır. Ancak bunun yerine, Henrique’nin bu yıllar arasındaki faaliyetlerinin sözü edilen bağış mektubuna nasıl yansıdığı ele alınacaktır. Zira bu belge, Henrique’nin hem Bojador’un geçilmesinden önceki ve sonraki faaliyetlerini hem de 1441’den sonra gelmeye başlayan kazanımlara yönelik almak istediği tedbirleri bir bütün olarak göstermektedir.

kullanılan tabirdir. Bu dönem Portekiz için XIII. asrın ortalarında sona ererken, Kastilya ve Aragon krallıkları için XV. asrın sonlarına kadar devam etmiştir.

I

Bojador Burnu'nun keşfi, Portekizlilerin XV. ve XVI. asırlarda gerçekleştirdikleri deniz aşırı faaliyetlerinde çok önemli bir yer tutmuştur. Bu coğrafi çıkıntının geçilmesi sadece Afrika Atlantiki'ndeki keşiflerin yolunu açmakla kalmamış, aynı zamanda Avrupalıların zihinlerindeki psikolojik engeli de ortadan kaldırmıştır. Bu engelin kalkması başta Portekizlileri, sonra da bazı münferit Avrupalı denizcileri keşiflere aktif bir şekilde katılmaları ve onları devam ettirmeleri noktasında cesaretlendirmiştir.

O dönemde ve daha sonra yazılan Portekizce kroniklere ve kraliyet belgelerine göre, Bojador Burnu'nun keşfine ön ayak olan birikim ve tecrübenin 1420'lerden itibaren Kanarya ve Madeira adaları ile Fas üçgenine gönderilen gemiler ve denizciler sayesinde edinilmiş olduğunu görmek mümkündür.

Portekizlilerin deniz aşırı toprakları keşif ve kolonileştirme faaliyetleri Prens Henrique'nin inisiyatifiyle başlamıştır. Portekiz kralı I. João'nun üçüncü oğlu olan Henrique¹, Sebte seferinden çok sonra yazılan kronikler okunduğunda, şehrin alınmasında oldukça önemli hamleler gerçekleştirmişe benziyor. Daha yirmi yaşında bir delikanlı olarak bu kuşatmada sergilediği meziyetler onda gelecekte "imansızlara" karşı mücadelede ve ardından da gerçekleştireceği keşiflerde insan gücü

¹ Portekizlilerin denizcilik tarihindeki en önemli figürlerden biri olan Prens Henrique'ye dair kaleme alınmış araştırma eserlerinden bazıları şunlardır: Richard Henry Major, *The Life of Prince Henry of Portugal, surnamed the Navigator*, Londra, 1868, Londra; Charles Raymond Beazley, *Prince Henry the Navigator: The Hero of Portugal and of Modern Discovery*, New York, 1894; Joaquim Pedro de Oliveira Martins, *Os Filhos de João I*, Lizbon, 1891; Edgar Prestage, *The Portuguese Pioneers*, Londra, 1933; Peter Russell, *Prince Henry "Navigator", A Life*, Yale University Press, 2001. Russell'in eseri Prens Henrique ve onun faaliyetlerini bilimsel bir yaklaşımla ve tarih metodolojisi içinde ele alırken, Major, Beazley ve Oliveira Martins'in eserleri ise, yazıldıkları yüzyılın şartları da gözardı edilmemesi kaydıyla, Prens Henrique'yle ilgili kaleme alınmış muasır kroniklere sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır; Ivana Elbl, "Man of His Time (and Peers): A New Look at Henry the Navigator", *Luso-Brazilian Review*, C. 28, No. 2, Kış, 1991, ss. 73-89. Elbl'in çalışması, Prens Henrique'nin ölümünün beş yüzüncü senesine binaen oluşturulan 15 ciltlik *Monumenta Henricina* (bundan sonra *MH*) adlı külliyatta toplanan belgelere dayanılarak hazırlanmıştır.

organize edebilme izlenimi uyandırmış olmalıdır². Yeniden fetih döneminde ülkelerindeki Müslümanlara karşı birkaç asır boyunca mücadeleler vermiş olan Portekizliler için “imansızlar” tabiri sadece Hıristiyanlığın asıl düşmanları olan Müslümanları değil, aynı zamanda henüz Hıristiyan hâkimiyetine girmemiş olan bilinmeyen diyarlardaki öteki “dinsizleri” de içine alıyordu.

Portekizliler Sebte'nin ele geçirilmesinden hemen sonra Fas'ta Müslümanlara karşı savaşı sürdürmeyi tercih etmediler. Bu tercih yayılmanın başka topraklara kaymasını zorunlu kıldı³. Üstelik, Haçlı seferi tasarıları başka bir platformda da yürütülebilirdi. “İmansız” ancak uysal adalıların Hıristiyanlığa kazandırılması gayesi ilk keşif faaliyetlerinin gerekçelerinden biri oldu⁴. Bu minvalde, Henrique dönemi keşiflerinin ilk hedefini Porto Santo ve Madeira gibi Atlantik'teki adalar oluşturdu. Onun nezdinde adalara yönelik keşif araştırmaları 1419'de başladı ve bunu bir süre sonra iskân ve ziraî faaliyetler izledi⁵.

² Çünkü Sebte'nin ele geçirilmesinden hemen sonra, Henrique, hayatının büyük bölümünde üstleneceği bir vazife talep etti ve Sebte'nin lojistik ve müdafaa ihtiyaçlarını idare etmekle görevlendirildi. Elbl, “a.g.m”, s. 74; Buna dair belge için bkz. 18.02.1416 tarihli 116 no.lu belge, *MH*, C. 2 (1411-1421), ss. 240-241. Aynı zamanda Prens Henrique'ye verilmiş olan bu beratta Portekiz kralının ünvanları arasına “Sebte'nin efendisi” ibaresi de eklenmiş oluyordu.

³ John Horace Parry, *The Age of Reconnaissance*, The New American Library, 1963, ss. 34-35. Aynı zamanda, Ceneviz, Katalan, Venedik gibi Hıristiyan tüccarlar ile Müslüman unsurların ticaret denegesine uzun zamandır yön verdiği Akdeniz Portekiz için yeterince cazip olmuyordu. Her halükârda, Portekiz'in kaderini belirleyen asıl unsurun yer aldığı coğrafya olduğunu söylersek yanılmış olmayız. Bundan başka, Portekizliler Fas kıyılarında daha kârlı gördükleri korsanlık faaliyetlerini tek başına servet edinme kaynağı olarak benimsemeyi yeterli bulmuyorlardı; Gerçi Portekizliler Atlantik keşiflerine devam ettiği XV. asırda da Akdeniz'e olan ilgilerini tamamen koparmamışlardır. Jacques Heers, “L'expansion Maritime Portugaise à la fin du Moyen Âge: la Méditerranée”, *Revista da Faculdade de Letras*, 2e série, XXII, Lisbonne, 1956, ss. 84-100.

⁴ Charles-Martial de Witte, “Les Bulles Pontificales et L'expansion Portugaise au XVe siècle (III)”, *Revue d'Histoire Ecclesiastique*, Sayı 51, 1954, ss. 428-429.

⁵ Bu adalar aslında muhtemel bir Kastilya işgaline karşı Portekizlilerce işgal edilmişti. Ancak kolonileştirme faaliyetlerinin sonucunda kereste ve şeker gibi ticarî ürünlerin ekonomik kazanç olarak gelmesi adalarda sistemli bir iskân politikasını da berebarinde getiriyordu. Eric Axelson, “Prince Henry the Navigator and the Discovery of the Sea Route to India”, *The Geographical Journal*, C. 127, No. 2, 1961, s. 147; Portekizlilerin adalara yönelik ilgisi Kastilyalıların 1417'de Porto Santo adasına yaptıkları ani bir sefer neticesinde olmuştur. 1419'da ve 1420'de Portekizliler Madeira ve Porto Santo'ya iki sefer gönderdiler ve böylece deniz aşırı genişleme başlamış oldu. António Henrique

Ticarî kazanımlar arttıkça, iskân faaliyetleri sistematik bir plan içinde uygulanmaya devam edildi.

Adalara yapılan keşif yolculukları Portekiz'e sadece maddî kazançların akmasını sağlamıyordu. Keşifler ilk başlarda dar bir alanla sınırlı kalmış olsa da, gidip-gelen gemiler Atlantik'in doğusundaki seyrüsefer şartlarının tanınmasını da ister istemez beraberinde getiriyordu. Bu şartların tanınması, rüzgâr ve akıntılarla mücadele bakımından, Afrika'nın Atlantik kıyısı boyunca ileride yapılacak keşifler için kolaylık sağlayabiliyordu.

İlk denizaşırı kazanımlar ve onların iktisadî getirileri arttıkça, hikâyeleri de o nispette tarihyazıcılığında yer edinmeye başlıyordu. Portekizlilerin XV. asrın ortalarına kadar Afrika'nın batı sahilleri boyunca güneye yaptıkları keşif faaliyetleri dönemin Portekizli kronik yazarı Gomes Eannes de Azurara'nın muasır Gine kroniğinde⁶ ayrıntısıyla kaleme alınmıştır. Azurara, hamisi ve aynı zamanda keşiflerin öncüsü ve asırlar sonra "denizci" lakabıyla anılacak olan Prens Henrique'den sitayişle bahsederken şu sözleri aktarır:

"Çünkü [Prens Henrique] Kanarya adaları ile Bojador denilen burnun ötesinde uzanan toprakları tanımaya hevesliydi, çünkü o zamana kadar, sözü edilen burnun ötesinde uzanan diyarların niteliği, ne yazıyla aktarılmış halde, ne de insanların hafızalarında, biliniyordu."⁷

Rodrigo de Oliveira Marques, *History of Portugal, From Lusitania to Empire*, C. 1, Columbia Uni. Press, 1972, s. 148.

⁶ Gomes Eannes de Azurara, *Chronica do Descobrimto e Conquista de Guiné*, yay. haz. João Pedro Aillaud, Paris, 1841; Azurara'nın Gine Kroniği'nin 2 cilt halindeki İngilizce tercümesi için bkz. Gomes Eannes de Azurara, *The Chronicle of the Discovery and Conquest of Guinea*, çev. Charles Raymond Beazley, Edgar Prestage, 2 Cilt, Hakluyt Society, Londra, 1896. Bu çalışmada Portekizce versiyonuna müracaat edilmiştir. Şunu belirtmek gerekli olmaktadır ki, Azurara'nın Gine kroniğinin keşif faaliyetlerini 1448 senesinde sonlandırmış olması onun sonraki keşifleri kroniğin ikinci bir cildinde aktaracağını düşündürmektedir. Zira, Azurara keşifleri kaldığı yerden yazacağına dair gerçekleşmeyen niyetini bizatihi beyan etmektedir. Bkz. Gine kroniğinin İngilizce tercümesindeki önsöz kısmı.

⁷ *E porque elle tiinha vontade de saber a terra que hya allem das ilhas de Canarya, e de huüm cabo, que se chama de Bojador, porque a ataa aquelle tempo, nem per scriptura, nem per memoria de nhuüs homeês, nunca foi sabudo determinadamente a*

XVI. asrın Portekizli tarihçisi João de Barros da Azurara'yı takip ederek Prens Henrique'nin Bajador Burnu'nun ötesinde uzanan toprakları bilme isteğini benzer ifadelerle tekrarlamaktadır:

“Ancak ara ara gidip gelen gemiler altmış lig mesafedeki Chaunar burnunun ilerisinde bulunan Bojador Burnu'nun ötesini keşfedememişlerdi: [Chaunar burnunda] durup, oradan öteye yolculuk gerçekleştirmeye cesaret edemiyorlardı.

“Dolayısıyla Prens [Henrique] aynı amaç için koşturan pek çoklarının teyit ettiği bu bilgiye sahip olduktan sonra onca arzuladığı bu işi tatbik etmeye koyuldu⁸.”

Azurara ve Barros'un bu ifadeleri, Prens Henrique'nin, o döneme kadar herhangi bir Avrupalının gidemediği veyahut gidip de dönemediği Bojador Burnu'nun ötesindeki diyarları bilme arzusunu mübalağalı bir şekilde yansıtmaktadır. Meseleyi bu şekilde aktarmakta çok da haksız sayılmayabilirler. Henrique'nin çabaları, geçmişteki münferit teşebbüslerin aksine, başarıyla sonuçlanıyor ve gelecek vaat edebiliyordu. Bu yüzden, yapılan yolculuklar sayesinde somut ve kârlı kazançlar Portekiz'e istikrarlı bir şekilde ulaştıkça, kroniklere yansıyan resmî anlatım tarzları da o kadar abartılı olabiliyordu.

Yine de, şunu belirtmek gerekli olmaktadır ki, Henrique'nin ağabeyi ve kraliyet naipliği yapmış olan Prens Pedro'nun, 1449'da yaşanan iç savaşta muhalif bir figür olarak hayatını kaybetmesiyle, “meşum” ve “lanetli” hatırası onun keşiflerdeki rolünün unutulmasına veya kasıtlı olarak göz ardı edilmesine neden olan faktörler arasında yer almaktadır. Bu durum aynı zamanda keşiflerle ilgili tarihyazcılığını da etkilemiş

callidade da terra que hya a allem do dicto cabo. Azurara, Chronica do Descobrimento, s. 44.

⁸ *Mas os nauíós q̄ daquella vez e doutras foram e viéram, nam descobrirã mais que ate o cabo Bajodar: que sera avãte de cabo de Nam, obra d'sesenta legoas e aly parauã todos, sem aulgũu de ouasar de cometer a passagem delle...*

Pois tendo o Infante esta informaçam aprouada per muitos que cõcorriam en hũma mesma cousa, começou a poer execçam esta obra que tâto desejava. João de Barros, *Ásia, Dos Feitos que os Portugueses Fizeram no Descobrimento e Conquista dos Mares e Terras do Oriente*, yay. haz. António Baião, C. 1, Coimbra, 1932, s. 13. Türkçe metindeki Chaunar Burnu denilen bu coğrafi yapı Bojador Burnu'nun yaklaşık 300 km. kuzeyinde, Fas'ın sahil şehirlerinden Sidi Ifni ile Tarfaya arasında yer almaktadır. Kadim zamanda bu burun “Cap Non” veya “cabo de Nam”, yani geçilemez burun olarak tarif edilmiştir.

olmalıdır⁹. Dolayısıyla, bir süre sonra kaleme alınacak kroniklerde Henrique denizasıırı yolculukların finanse ve teşvik edilmesinde rakipsiz bir lider figür olarak yansıtılmıştır.

Kroniklerde ön plana çıkarılan Henrique'nin zihninde servet edinme ve bilme hırslarının oluşmasını sağlayan ve onu Afrika'nın batı sahillerini araştırmaya sevk eden faktörler, bu meselede ilk olmadığını göstermesi bakımından¹⁰, yine tüccar kökenli münferit Avrupalı denizcilerde aranabilir. Kanaryalar, Madeira (Madeira, Porto Santo, Deserta) ve hatta Azorlar gibi Atlantik'teki takımadalar XIV. asrın ilk çeyreğinden itibaren zaten bazı Avrupalı müteşebbislerin odak noktası haline gelmeye başlamıştı¹¹. 1383-1385 İhtilali'nden sonra Portekiz'in idaresini üstlenmiş olan Avis hanedanının mensupları, XV. asrın ilerleyen yıllarında Atlantik keşiflerini doğrudan tekellerine alarak, Portekizlilerin

⁹ Alfredo Pinheiro Marques, "The Portuguese Prince Pedro's Purchase of the Fra Mauro Map from Venice", *The Globe*, S. 48, 1999, s. 2; Azurara'nın Gine kroniği Portekizlilerin keşiflerini 1448 senesine kadar getirir ve burada sonlandırır. Bu demek oluyor ki, Azurara kroniğini Prens Pedro'nun siyasî bir muhalif olarak 1449'daki iç savaşta öldürülmesinden hemen sonra yazmaya başlamış ve 1450'lerin başlarında, muhtemelen 1453'te, tamamlamış olmalıdır. Portekizli kronik yazarı aynı zamanda Afonso Cerveira'nın bugün kayıp olan kroniğinden yararlanmış olduğunu da bizatihi itiraf eder. Newitt'e göre, Cerveira'nın bu kroniği Prens Pedro'nun keşiflerdeki rolünü anlatan bir kronik olabilir. Üstelik Newitt, Pedro'nun 1449'daki ölümüyle Cerveira'nın kroniğinin "kayıbı" arasında muhtemel bir ilişkinin olabileceğini ve Azurara'nın, kendisinin de mensubu olduğu İsa Tarikatı'nın lideri olan Henrique'yi başat bir figür olarak yansıttığı Gine kroniğini iç savaştan sonra oluşan siyasî ortamda yazmış olabileceğini de ima etmektedir. Malyn Newitt, "Prince Henry and the Origins of Portuguese Expansion", *The Portuguese Colonial Empire*, ed. Malyn Newitt, 1986, ss. 11-12.

¹⁰ Henrique, Cebelitarık Boğazı'nın ötesinde Atlantik'in uzak köşelerinde bulunabilecek ada veya toprak parçalarına ilgi gösteren tek İberya'lı prens olmamıştır. Aragon krallığını idare eden Katalan kraliyet ailesi henüz on dördüncü yüzyılın sonlarında Avrupa dışındaki dünyaya karşı bir ilgi besliyorlardı. IV. Pedro ve I. Juan gibi Aragon kralları ve prensleri, bu amaçla, sadece dünya haritaları ve bilenen seyyahların anlatılarını değil, aynı zamanda okyanus seyrüseferleriyle ilgili yazılmış risale ve haritacılarla kılavuzların kullandığı aletleri toplayıp, üzerinde çalışmışlardır. Russell, *a.g.e.*, s. 82.

¹¹ Bu takım adalarla ilgili bilgiler Batı Hıristiyanlık alemi tarafından bazı münferit İtalyan müteşebbislerin Afrika Atlantik'ine yapmış oldukları yolculuklarla ve onların bu yolculuklarının XIV. asır portolan haritalarında tasvir edilmesiyle nispeten daha belirgin ve güvenilir bir şekilde bilinir hale geliyordu. Üstelik adalara yapmış oldukları yolculuklar da Afrika Atlantik'indeki Kanarya ve Madeira ve hatta kıta Avrupasına daha uzak mesafedeki Azorlar gibi takımadalarının konumları hakkında daha emin bilgilerin edinilmesine de vesile oluyordu. Bkz. Beazley, *The Dawn of Modern*, ss. 411-422.

deniz aşırı keşif ve yolculuklarına yeni bir ivme ve gelişme kazandırmıştır. Ancak, Portekiz devletinin kurucu Burgonya hanedanının son hükümdarlarının dönemlerinde müteşebbis İtalyanların, ve özellikle de Cenevizlilerin, Portekizlilerin gelecekteki deniz aşırı yayılmalarında önemli katkıları olduklarını ve bir vizyon oluşturduklarını belirtmek gerekir. Cenevizli Pesanha'lar XIII. asrın başlarından itibaren Portekiz kraliyet donanmasında hizmet vermişlerdir¹². Onların, Portekizlilerin hizmetindeyken gerçekleştirdikleri denizcilik faaliyetleri arasında Kanarya Adalarının yeniden keşfi de yer almaktadır. Bu yüzden, Atlantik'in doğusundaki adaların bilinmeye başlandığı ilk deniz yolculuklarını İtalyanlara ve onların haleflerine atfetmek çok da yanlış olmaz¹³. Ülkesindeki yabancıların başlattığı, ancak kesintiye uğramış bu

¹² Portekiz kraliyetinde hizmet vermek amacıyla bazı İtalyan müteşebbislerin XIV. asrın başları gibi çok erken tarihlerdeki faaliyetleri hakkında bkz. Charles Verlinden, "Lanzarotto Malocello et la Découverte Portugaise des Canaries", *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, C. 36/4, 1958", ss. 1173-1209; ayrıca bkz. Beazley, *The Dawn of Modern*, ss. 423-424; Bir örnek vermek gerekirse, Portekiz kralı Dinis'in saltanatının (1279-1325) sonlarına doğru Cenevizli Manuel Pesanha komutasındaki bir grup denizci kraliyet donanmasında görev almak için Portekiz'e gelmiştir. Kral, 1 Şubat 1317'de Pesanha ile anlaşma yapmış ve bu anlaşmaya göre ona birtakım imtiyazlar bahşetmiştir. Portekiz krallarına biat ettikleri sürece bu imtiyazlar babadan oğula tevarüs edecekti. Manuel Pesanha'yı kraliyet donanmasında amirallik makamına getiren bu imtiyazlara dair belgeler ilk olarak Luigi Tommaso Belgrano tarafından neşredilmiştir. Bu belgelere göre, Manuel Pesanha yapacağı hizmetleri sayesinde kendisine Lizbon'da bir arazi tahsis edilecek ve ilk başta senelik 3 bin Portekiz *librası* alacaktı. Karşılığında ise emrinde deniz işlerinde mahir yirmi denizci bulunduracak ve denizlerde ele geçirdiklerinden beşte birini kraliyete verecekti. Bkz. Luigi Tommaso Belgrano, "Documenti e Genealogia dei Pessagno Ammiragli del Portogallo", *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, C. XV, Genova, 1881, ss. 253-276; ayrıca Pesanha'ya verilen bir başka imtiyaz için bkz. Carta de doaçaõ, feita por el-rei D. Dinis a Micer Manuel Pessanha, 30 Eylül 1319 tarihidir, *As Gavetas da Torre do Tombo*, C. 2 (Gav.3-12), ss. 54-56. Bu bağış mektubuna göre, Portekiz kralı Dinis, Manuel Pesanha'ya Lizbon yakınlarındaki Algés mıntıkasını vermektedir; Verlinden, "a.g.m.", ss. 1180-1183.

¹³ Belçikalı ortaçağ tarihçisi Charles Verlinden, Kanarya adalarının keşfinin 1320 senesinden önce olmadığını, ancak 1339 senesinden sonrasına da tarihlendirilemeyeceğini eklendikten sonra, bu keşfin Cenevizli Lanzarotto (Lancelotto) Malocello'nun eseri olduğunu ve Portekiz kraliyeti altında gerçekleştirildiğini dile getirmektedir. Verlinden, "a.g.m.", ss. 1180; Portekizli tarihçi Oliveira Marques, Avrupa kartografi tarihinde ilk kez olması bakımından, 1339 tarihli meşhur Katalan portolan haritasında Kanarya adalarının grup halinde doğru bir şekilde gösterildiğini belirtmektedir. Oliveira Marques, *a.g.e.*, C. 1, s. 145.

keşif faaliyetleri, bu kez etrafındaki adamlarını organize etmek suretiyle, Henrique'nin sayesinde yeni bir ivme ve istikamet kazanıyordu.

Prens Henrique'nin, XV. asır kroniklerinde övgüyle bahsedildiği başarılı hamleleri sayesinde ele geçirilen Sebte'nin idaresini üstlenmesi beklenebilirdi. Ne var ki, şehrin idaresi yaşlı bir Portekizli valiye verildi. Portekizliler orada küçük bir garnizon bıraktıktan sonra ülkelerine döndüler¹⁴. Ancak, Faslı Müslümanlar 1419'da Sebte'yi Portekizlilerden geri almak için şehri kuşattılar. Prens Henrique'nin komutasında gönderilen yardımcı bir filo sayesinde şehir düşmekten kurtuldu. Prens, bu başarıdan aldığı cesaretle Cebelitarık'a ani bir saldırının yapılması teklifi kraliyet tarafından geri çevrildi. Dahası, Portekizliler Sebte'yi ele geçirmiş olsalar da Kuzey Afrika'ya yönelik yayılmacı fetih politikası uzun süreliğine askıya alınıyordu¹⁵. Yine de, bu şehir Henrique'nin kuzeybatı Afrika'nın hinterlandında yer alan topraklar hakkında bilgiler edinmesinde rol oynamıştır. Dolayısıyla, Fas'a karşı haçlı seferi fırsatları geri teptiğinden, Henrique 1420'ler ile 1430'ların başları arasında gemilerini hem adalara hem de muhtemelen Afrika'nın Atlantik sahillerine göndermeye başladı. Bu aşamadan itibaren ilk yıllar oldukça kısır geçti ve keşif faaliyetleri dar bir alanla sınırlı kaldı¹⁶.

Portekizlilerin XV. asrın ilk yarısındaki denizasıra keşifler tarihindeki başarılarından biri olan Bojador Burnu'na ulaşmak Prens Henrique'nin en önemli gayelerinden olmuştur. Çünkü Portekiz kralı V. Afonso'nun 22 Ekim 1443 tarihli kraliyet belgesine¹⁷ bakılacak olursa, Henrique'nin bu

¹⁴ Gerçi Portekiz kralı, Sebte'nin muhafazası için bıraktığı garnizonun komutanı olan D. Pedro de Menezes'e fetih politikasına devam etmek üzere ertesi yılın Mart ayında şehre yeniden döneceğini ima ediyordu. bkz. *MH*, C. 2 (1411-1421), ss. 216'daki bu bilgi Azurara'nın *Chronica do conde D. Pedro de Menezes* kroniğinden alıntılanmıştır.

¹⁵ Elbl, a.g.e., s. 75.

¹⁶ Axelson, "a.g.m.", s. 147. Axelson, Bojador'un geçilmesine yönelik çabaların 1422'de başladığını belirtmektedir. Başarıya uzun yıllar sonra ulaşılmamasının ana nedenleri arasında, Magalhães Godinho ve Taylor gibi yazarlara dayanarak, Müslüman gemilere yönelik korsan faaliyetlerinin daha kârlı olmasını ve hâkim rüzgârlarla baş edilme zorluğunu göstermektedir.

¹⁷ Portekizlilerin Bojador Burnu'na ulaşmasından yaklaşık on yıl sonrasına ait olan bu belgede Prens Henrique'nin ulaşılan bölgeyle ilgili tatmin edici bilgiler öğreninceye kadar, 1434'ten önce tam on dört kez gemiler göndermiş olduğuna dair çok önemli bir atıf yapılmaktadır: "[Henrique] *mandou la bem xiiij (14) vezes, atees que soube parte da dita terra*". Mektubun tam metni için bkz. *Alguns Documentos do Archivo Nacional da*

burun hakkında güvenilir bilgiler edininceye kadar ısrarla birtakım teşebbüslerde bulunmuş olduğu görülmektedir¹⁸. Gelecekte Afrika Atlantik'inde Henrique'nin tekelinde¹⁹ yapılacak olan Portekiz seyrüseferleriyle ilgili belgeler dışında, bu konuda tek muasır kaynak olan Azurara'nın Gine kroniği Prens Henrique'nin Bojador Burnu'nu geçme arzusunda etkili olmuş olan birkaç gerekçe²⁰ sıralamaktadır. Bu gerçeklere bakıldığında, Henrique'nin en büyük isteği o zamana kadar Batı Afrika sahili boyunca güneye doğru gidilmiş en uç noktanın ötesinin seyrüsefere elverişli olduğunu ispatlamaktı. Kronikteki anlatıya göre, Fas Atlantik'i ile Madeira ve Kanarya Adaları arasında deniz yolculukları gerçekleştirmiş olan Müslüman ve Hıristiyan denizciler bu coğrafi çıkıntının güneyine gitmeye cesaret edememişlerdi. Bu durumun nedeni kadim geleneğin dayattığı efsane ve hurafelerin zihinlerde oluşturduğu endişe ve korku olmuştur²¹. Bu yüzden, Henrique'nin Bojador Burnu'na

Torre do Tombo acerca das navegações e conquistas portuguesas. Lizbon, 1892, ss. 8-9; Ancak *Monumenta Henricina* adlı külliyyatın 8. cildindeki aynı belgede ise onun 1434'ten önce 14 değil de, 15 kez (*xiiiij vezes*) gemiler göndermiş olduğu gösterilmektedir. Bu belge için bkz. *MH*, C. 8 (1443-1445), 62 numaralı belge, s. 107, yay. haz. Comissão Executiva das Comemorações do V Centenário da Morte do Infante D. Henrique, Coimbra, 1967; Aynı zamanda bkz. bu çalışmanın Ekler kısmı.

¹⁸Sözü edilen kraliyet beratındaki bilgilere paralel olarak, Azurara Gine kroniğinde Prens Henrique'nin Bojador Burnu'nun 1434'te geçilmesinden önceki on iki sene boyunca, her yıl olmak üzere, o diyarlara, hiç de küçümsenmeyecek masraflarla, gemiler göndermek suretiyle, mütemadiyen bu işle meşgul olmuş olduğunu dile getirmektedir. Azurara, *Chronica do Descobrimento*, s. 53.

¹⁹ Prens Pedro'nun Atlantik keşiflerinin büyük bölümüne katılımı olmuş olsa da Henrique'ye bahşedilen 22 Ekim 1443 ve 25 Şubat 1449 tarihli kraliyet beratları onun Fas'ın Atlantik denizlerinde bir "tekel" oluşturduğunu göstermektedir. Fas'ın Safi şehrinin hemen kuzeyindeki Cantim Burnu ile Bojador Burnu arasında kalan bölgenin ticaretini Henrique'ye başlaştıran 25 Şubat 1449 tarihli bir başka kraliyet beratının tam metni için bkz. *MH*, C. 10 (1449-1451), 6 numaralı belge, ss. 11-12; *Alguns Documentos do Archivo*, s. 13; Russell, *a.g.e.*, ss. 218-219.

²⁰Azurara, Prens Henrique'nin Sebte'nin alınışından sonra gemilerini "imansızlara" karşı daima hazır bulundurmaya devam etmiş olduğunu ve aynı zamanda Kanarya Adaları ve Bojador Burnu'nun ötesinde uzanan toprakları bilmek istediğini aktarmak suretiyle, bu arzusunu teşvik eden iktisadî, siyasî ve dinî olmak üzere meşrulaştırıcı altı gerekçe sıralamaktadır. Azurara, *Chronica do Descobrimento*, ss. 44-49.

²¹Azurara, Prens Henrique'nin harekete geçmesindeki gerekçeleri sıraladıktan sonra, onun Bojador Burnu'nu geçmek için gemiler ve insan gücü organize etmeye başladığını anlatmakta, ancak kadim zamandan beri yaygın olan rivayetlerden dolayı o zamana kadar böyle bir teşebbüse cesaret edebilecek kimseler bulamadığına değinmektedir. Bu

seyrüsefer tecrübesi olan denizcileri göndermekten yana olmaması amacının başarıya ulaşmasını sağlayabilirdi. Zira, gemilerinde görev yapacak profesyonel kaptanlar duydukları hurafelerin tesirinde kalabilir ve hedeflenen planın suya düşmesine neden olabilirlerdi²². Dolayısıyla Henrique denizci olmayan, ancak kendi seçtiği adamları göndermeyi uygun görmüştü. Neticede, başarısız geçen on senelik bir dönemden sonra, hizmetinde bulunanlardan Gil Eannes adlı bir adamını, ona "barca" türü bir gemi tahsis ederek, bu işle vazifelendirdi²³. Ne var ki, 1433'teki ilk yolculuğu bir netice vermedi²⁴.

1434'te ise, Henrique, Gil Eannes'i bir önceki sene varmış olduğu noktanın daha ötesine gitmesine ikna edebildi ve eğer bu kez de oraya ulaşmayı beceremediği takdirde, bu işin peşini bırakacağını da ekliyordu²⁵. Gil Eannes efendisinin sözlerinden cesaret alarak o yıl Bojador Burnu'nu ilk kez geçebilen Portekizli oldu. Karşılaştığı manzara, oraya kadar daha önce yelken açmış bir denizcinin aşına olduğu seyrüsefer şartlarından hiç de farklı değildi. İnsan veya yerleşim yerine dair herhangi bir izle karşılaşmamış olsa da, başarılı geçen yolculuğuyla ilgili getirdiği iyi haberler en azından Prens Henrique'nin eskilerin yerleşik olumsuz görüşünü çürüten öngörüsünü haklı çıkarıyordu²⁶.

rivayetleri, nesilden nesile, İspanyol denizcilerin abartmış olduklarını da belirtmektedir. Azurara, *Chronica do Descobrimento*, ss. 50-51; Barros, *a.g.e.*, C. 1, s. 20.

²²Azurara, Henrique'nin erdemlerini ön plana çıkarırken, vaktiyle Afrika Atlantik'inin araştırılmasında kendisine layıkıyla hizmet etmiş adamlarına karşı, başarılı olmasalar da, daima alçak gönüllü davrandığını ve kırıcı olmadığını belirtmektedir. Azurara, *Chronica do Descobrimento*, s. 56.

²³ *E finalmente, depois de doze annos, fez o iffante armar hũa barca, daqual deu a capitanya a huõ Gil Eannes, seu scudeiro*. On iki senenin sonunda Bojador Burnu'nu geçmiş olan küçük geminin kaptanı profesyonel gemi kaptanı veya bir kılavuz değildi. Gil Eannes, Prens Henrique'nin yakınındaki bir hizmetkârı (*seu scudeiro*) idi. Bkz. Azurara, *Chronica do Descobrimento ...*, s. 56; Russell, *a.g.e.*, ss. 109-110.

²⁴ İlk etapta Gil Eannes, kendisinden önceki denizcilerin kat ettiği güzergâhı izleyip, Kanarya Adalarına gitti ve bir an korkuya kapıldığından oradan sadece bazı esirlerle Portekiz'e döndü. Bkz. Azurara, *Chronica do Descobrimento*, s. 57. *O qual seguindo a vyagem dos outros, tocado daquelle meesmo temor, nom chegou mais que a as ilhas de Canarya, donde trouxe certos cativos*; Luís Filipe Fereire Reis Thomaz, *De Ceuta a Timor*, 2. Baskı, Lizbon, 1998, s. 90.

²⁵ Azurara, *Chronica do Descobrimento*, s. 57.

²⁶ Azurara, *Chronica do Descobrimento*, s. 58; XVI. yüzyılın Portekizli kronik müellifi João de Barros, Prens Henrique'nin Gine topraklarını keşfetme kararını ön yargı sahiplerine kabul ettirmek için on iki sene uğraşmış olduğunu nakletmektedir. Bkz. Barros, *a.g.e.*, C.

Fas'ın güneyinde uzanan sahilleri tanımak için sarf edilen uzun soluklu çabaların ilk meyvesi böylece alınmış oldu²⁷.

1, s. 20. Şüphesiz Barros ve bir diğer kronik yazarı Pacheco Pereira bu bilgiyi Prens Henrique dönemi keşif faaliyetlerini aktarmış olan Azurara'nın Gine kroniğinin bir nüshasından almışlardır. Örneğin, Barros Portekizlilerin Afrika Atlantik'indeki keşiflerle ilgili bilgileri Azurara'dan almış olduğunu *Ásia* adlı eserinin birinci cildinin birinci kitabında s. 18'de bizatihi itiraf ediyor; Azurara'nın Gine kroniğini 1837'nin başlarında Paris Millî Kütüphanesinde ilk olarak bulmuş olan Jean-Ferdinand Denis İberyalı halkların şövalyelik hikâyelerini anlattığı eserinin ikinci cildinde Azurara'ya değinmiştir. Bkz. Jean-Ferdinand Denis, *Chroniques chevaleresques de l'Espagne et du Portugal*, C. 2, Paris, 1839, ss. 51-53; Barros ve Pacheco Pereira'nın kroniklerinde Portekizlilerin Gine sahillerindeki keşif faaliyetlerinin anlatıldığı kısımlara dikkat edildiğinde her ikisinin Azurara'ya ait Gine kroniğinin muhtemelen farklı nüshalarından beslenmiş oldukları görülmektedir. Bu konuya, Azurara'nın Gine kroniğinin Münih'te bulunan bir başka nüshası hakkında yazan Mees dikkat çekmiştir. João de Barros'un Henrique dönemi keşif faaliyetleriyle ilgili beslendiği kaynaklar için bkz. Jules Mees, "Les Manuscrits de la Chronica do Descobrimento de Guiné par Gomes Eannes de Azurara et les Sources de João de Barros", *Revista Portuguesa Colonial e Marítima*, C. 9, no. 50, 1901, ss. 57-58. Üstelik, Mees, João de Barros'un, Azurara'nın eserinde bulamadığı bilgileri Duarte Pacheco'nun *Esmeraldo* eserinden tamamlamış olsa da, bunu dile getirmediğini belirtir; ayrıca bkz. Paul Edward Hedley Hair, "The Early Sources on Guinea", *History in Africa*, C. 21, 1994, s. 89-91.

²⁷ O döneme kadar Afrika'nın Atlantik sahili boyunca en uzak noktaya gidilmiş olduğu dikkate alındığında, Prens Henrique'nin etrafında bulunan insanların Bojador Burnu'nun ötesine dair gelen olumlu haberlerden etkilenecekleri düşünülebilirdi. Ancak, 1415'te ele geçirilmiş olan Sebte'nin idaresinin kraliyete yüklemiş olduğu maddî külfet, Henrique'nin deniz aşırı teşebbüslerinin zaman kaybına neden olabileceği yönünde başlangıçta bir ilgisizliği beraberinde getirmiştir. Russell, *a.g.e.*, s. 110; Gerçi João de Barros, Bojador Burnu'nun geçilmesinin Henrique'nin ağabeyi Portekiz kralı Duarte'yi çok memnun etmiş olduğunu, hatta buna bağlı olarak 26 Ekim 1433 tarihli bir kraliyet beratıyla Madeira, Porto Santo ve Deserta adalarının ruhanî salahiyetlerini Prens Henrique'nin de idarecisi olduğu İsa Tarikatı'na vermiş olduğunu ifade etmektedir. Üstelik sözü edilen adaları da ömür boyu Prens Henrique'ye bahşediyordu. Barros, *a.g.e.*, C. 1, ss. 22-23; Barros bu kraliyet belgesinin tarihiyle ilgili yanlış olmuş olsa gerek. Oysa ki bu bağış belgesinin tarihi 26 Eylül 1433'tür. Metnin içeriğine bakıldığında, bu belgenin Bojador Burnu'nun geçilmesinde gösterilen başarıdan dolayı verildiğine dair herhangi bir ima da bulunmamaktadır. Bağış belgesi için bkz. *MH*, C. 4 (1431-1434), 82 numaralı belge, ss. 269-270; aynı belge için bkz. *Alguns Documentos do Archivo*, s. 2. Gerçi bu esere derç edilmiş aynı tarihli iki belge bulunmaktadır. İlki adaların gelirlerini Prens Henrique'ye, ikincisi ise ruhanî salahiyetleri Henrique'nin idarecisi olduğu İsa Tarikatı'na bahşediyordu; Ayrıca bkz. Mees, "a.g.m.", ss. 60-61. Mees, bu konuda tek bir ihtimal sunmaktadır: bu beratın verilmiş tarihi ile sebebi Barros'u Bojador'a 1433'te ulaşıldığı hususunda yanılmıştır. Henrique'ye kraliyet tarafından verilen bu berat

Henrique, Bojador Burnu hakkında doğrudan olumlu bilgiler aldıktan sonra, Gil Eannes'i ve onunla birlikte Afonso Gonçalves Baldaia adlı bir başka kişiyi bu kez "barinel" türü bir gemiyle yeniden Bojador Burnu'na gönderdi. Bu kez bu burnun elli *lig*²⁸ ötesine kadar gittiler. Orada yerleşim yerinden ziyade insan ve deve izleriyle karşılaştılar ve

herhangi bir özel maksatla verilmiş olabilir ve Barros da bu özel maksadı Bojador'un geçilmesinden başka bir şeye bağlamamış olsa gerek. Üstelik Gine kroniğinin şimdiki kadar bilinen bütün elyazmalarının Bojador Burnu'nun geçilmesini 1434 yılına yerleştirdiklerini de ilave etmektedir; XVI. asrın bir diğer Portekizli tarihçisi Damião de Góis de aynı hataya düşmüşse benziyor. Prens João (geleceğin Portekiz kralı II. João)'ya atfen kaleme almış olduğu kroniğinde, Prens Henrique'nin Afrika sahili boyunca yaptığı keşiflere özetle değinirken, Gil Eannes'in Bojador Burnu'na ilk olarak ulaşma tarihini 1433 yılı olarak verir. Damião de Góis, *Chronica do Serenissimo Principe D. João*, Coimbra, 1790, s. 15; Çok ilginçtir ki, Azurara'nın Gine kroniğinin bir nüshasını kullanmış olan, ancak bundan hiç bahsetmeyen Duarte Pacheco Pereira ise Bojador'a, doğru olarak, 1434'te ulaşıldığını dile getirmektedir. Duarte Pacheco Pereira, *Esmeraldo de Situ Orbis*, yay. haz. Raphael Eduardo de Azevedo Basto, Edição Commemorativa da Descoberta da America por Christovão Colombo, 1. Kitap, 22. Bölüm, s. 39; İngiliz tarihçi Charles Raymond Beazley, aslında, kral Duarte'nin sözü edilen adaları Bojador Burnu'nun keşfinden bir süre önce Prens Henrique'ye başlıyan bu beratının onu bu Burnu'nun geçilmesinde cesaretlendirdiğini aktarır. Ancak Beazley bir noktada yanılmaktadır: Prens Henrique'nin bir diğer ağabeyi olan Prens Pedro'nun Avrupa seyahatlerinden Lizbon'a dönüşte getirdiği 1428 tarihli bir Dünya Haritasının (*Mapa Mundi*) Afrika sahil şeridinin Bojador Burnu'na doğru yavaş, ama istikrarlı bir şekilde kat edilmesinde önemli bir katkısının olduğunu belirtir. Beazley, *Prince Henry the Navigator*, ss. 168-169 ve 173; Ancak, Prens Pedro'nun Portekiz keşiflerinden ve Hindistan'a ulaşma tasarısının oluşmasında oldukça önemli katkıları olduğunu ifade eden Alfredo Pinheiro Marques ise böyle bir haritanın Portekiz'e hiç gelmediğini savunur. Pinheiro Marques, "a.g.m.", ss. 7-8; Beazley'i bu hükmünde yanıltan husus, XVI. asrın Portekizli tarihçisi António Galvão'nun *Tratado dos Descobrimentos* adlı eserinde ilginç bir biçimde Macellan Boğazı ile Ümit Burnu'nun gösterildiğini iddia ettiği bir dünya haritasının 1428'de Avrupa seyahatinden Portekiz'e dönüşte Prens Pedro tarafından getirilmiş olduğuna dair paragraf olmalıdır. Bkz. António Galvão, *Tratados dos Descobrimentos*, Lizbon, 1989, ss. 30-31; Genel olarak söylemek gerekirse, Gomes Eannes de Azurara'nın Gine'nin fethi ve keşfi kroniği 1837'de bulununcaya kadar, Portekizlilerin Bojador Burnu'na ulaştığı tarih konusunda bir görüş birliği olmamıştır. Yine de bu karmaşanın en önemli müsebbibi sözü edilen 22 Ekim 1443 tarihli başlı mektubudur. Çünkü bu mektupta Bojador'un hangi tarihte geçildiği belirtilmemektedir.

²⁸ Dönemin Avrupa'sında kullanılan "lig" tabiri bir mesafe ölçü birimidir. Ülkeden ülkeye değişiklik arz etse de, ortalama olarak 5,5 kilometreye karşılık gelmektedir.

muhtemelen aldıkları talimata göre başka herhangi bir şey yapmadan Portekiz'e döndüler²⁹.

Gil Eannes ve Afonso Gonçalves Baldaia'nın getirdiği zayıf bilgiler Prens Henrique'yi bölgenin araştırılması için daha etkili hamleler gerçekleştirmeye zorladı. Hatta Azurara'ya göre, Prens Henrique, Baldaia'ya "madem ki insan ve deve izleri bulduğunuzu söylüyorsunuz" derken civarda yerleşim yerlerinin çok da uzak olmadığını düşünüyordu; belki de bu insanlar mallarıyla mesafeler kat edip, gemilerin yükleme yapabilmek için güvenle demirleyebileceği bazı limanlara gelmiş olan insanlar olabilirdi. Böylece, sadece Afonso Gonçalves Baldaia'yı yine aynı "barinel" türü gemiyle gidebileceği kadar uzağa gitmesi için görevlendirdi. Henrique'nin Baldaia'yı göndermesindeki amacı, bölgede yaşayan insanlar varsa, aralarından birinden o diyarlara dair daha güvenilir ve somut bilgiler toplamak idi³⁰.

Afonso Baldaia, yolculuğu için hazırlanan gemiyle yola çıktı ve Gil Eannes'le daha önce vardığı en son yerin yetmiş *lig* kadar ötesine gitti. Ulaştığı nokta meşhur Bojador Burnu'ndan yüz yirmi *lig* kadar uzaktaydı. Baldaia orada nehir girişine benzeyen coğrafi bir girintiyle karşılaştı³¹. Burada demirlemek için müsait yerler bulunuyordu. İçeriye doğru sekiz *lig* kadar gitti ve orada demirledi. Afonso Baldaia bu yolculukta beraberinde iki at getirmişti. Bölgenin tanınması için araştırmak amacıyla iki Portekizli genci, yanlarında kendilerini savunacak kadar hafif silahlardan başka bir şey olmadan, nehir boyunca iç kesimlere bu atlarla gönderdi³².

²⁹ Azurara, *Chronica do Descobrimento*, s. 59; Barros, *a.g.e.*, C. 1, s. 23. Barros'a göre, Portekizliler, Gil Eannes ve Baldaia'nın ulaştıkları bu noktaya bol miktarda balık bulunduğundan *Angra dos Ruivos* ismini vermişlerdir; Góis, *a.g.e.*, s. 15; Yer isimleriyle ilgili olarak bkz. *The Nautical Gazetteer; or, Dictionary of Maritime geography*, Kısım I, Ekim, 1847, Londra, s. 18.

³⁰ Azurara, *Chronica do Descobrimento*, s. 60.

³¹ Burası günümüzde Batı Sahra sahilinde yer alan Vâdiyyû'z-zeheb (الذهب وادي) denilen yerdir. Bu Arapça tabir "altın vadisi" anlamına gelmektedir. İlk Portekizli kâşifler bu yere altın nehir manasına gelen "Rio do Ouro" ismini vermişlerdir. Çünkü burayı Nil nehrinin batı kolunun denize dökülen ağzı zannetmişlerdir. Ancak içeriye doğru kat ettiklerinde buranın bir nehrele ilgili olmadığını anlamışlardır.

³² Azurara, *Chronica do Descobrimento*, s. 61.

Şimdiye kadar hiçbir Portekizlinin girmedığı bu nehir boyunca yedi *lig* kadar ilerleyen bu iki genç bir süre sonra on yedi kişilik bir grup yerliyle karşılaştı ve yanlarında kendilerini savunacak kadar silahları olmayan bu gruba saldırdılar. Karşılarında kendilerine benzemeyen bu iki genci gören yerliler, panik halinde kayaların ardına saklanarak, dövüşmeye başladılar. Akşam saatlerine kadar süren çatışmada iki gençten biri yaralandı. Bunun üzerine gece boyunca kendilerini karaya bırakan gemiye ulaşmaya koyuldular³³. Portekizli iki gencin gemiye ulaşmasından sonra, hava aydınlanır aydınlanmaz, Afonso Gonçalves Baldaia bir tekne hazırlatıp, içine kendisi ve birkaç adamıyla bindi ve sözü edilen iki gencin karşılaştığı grubu bulup, bazılarını ele geçirmek amacıyla bu nehir boyunca ilerlediler. Ne var ki yerlilerden kimseyle karşılaşamadılar. Sadece çatışmadan sonra yerlilerin orada bıraktıkları birkaç parça eşya buldular ve bunları geldikleri tekneye yüklediler. Afonso Baldaia daha fazla ilerlemenin mantıklı olmadığını düşündüğünden geri döndü. Nehrin girişinde çok sayıda ayı balığı gördüğünden, adamlarına bu hayvanlardan olabildiğince fazla sayıda öldürülmesini emretti. Öldürülen ayı balıklarının derileri gemiye yüklendi³⁴. Baldaia son olarak karaya çıktıkları yerde elle tutulur bir şey bulamadığından, daha açık ifadeyle bölgedeki yerlilerden biriyle karşılaşmadığından, daha güneye ilerlemeye karar verdi.

Efendisi Prens Henrique'nin talebini yerine getirmek üzere, ele geçirilecek bir yerliyle karşılaşınca kadar bulunduğu en son noktadan elli³⁵ *lig* kadar sahil boyunca seyretti. Ulaştığı kayalık yer uzaktan bakıldığında bir kadirgayı andırmasından dolayı buraya *Punta Galha*

³³ Azurara ve Barros, yabancı diyarlarda gösterdikleri cesaretlerinden dolayı bu iki Portekizli gençten sitayişle bahsetmektedir. Hatta Azurara daha sonra şahsen tanıyacağı bu iki gençten birinin isminin Hector Homem, diğerininin de Diogo Lopes de Almeida olduğunu belirtmektedir. Azurara, *Chronica do Descobrimento*, ss. 62-63; Barros, *a.g.e.*, C. 1, s. 24.

³⁴ Azurara, *Chronica do Descobrimento*, ss. 63-64; Barros, *a.g.e.*, C. 1, ss. 24-25. João de Barros, Portekizlilerin Afrikalı yerlilerle ilk kez olarak temasa geçtiği bu yerin ismini *Angra dos Cavalos* olarak vermektedir. Portekizce'deki *cavalo* kelimesi at manasına gelmektedir. Böyle bir isimlendirme, muhtemelen, nehrin içlerini araştırmak üzere gönderilmiş olan o iki gencin atlarla karaya çıkmış olmalarıyla ilişkilendirilebilir.

³⁵ Bu bilgiyi sadece Azurara verirken, Barros ise Afonso Baldaia'nın son noktadan itibaren güneye doğru kat ettiği mesafe hakkında bir bilgi vermez. Barros, *a.g.e.*, C. 1, s. 25.

(veya *Porto de Gallee, Kadırğa Kayalığı*) ismi verildi. Bu noktada karaya çıktuktan sonra, ağaç kabuklarından çok iyi örülmüş balık ağlarından başka bir şey bulamadılar. 1436'da, Afonso Baldaia çıktığı yolculuktan iaşenin azalmasından dolayı Portekiz'e dönerken, yanında bölgeyle ilgili bilgi alabilecek ne bir esir ne de herhangi bir şey götürebildi³⁶.

Prens Henrique'nin ulaşmak için uzun süre uğraştığı Bojador Burnu ve ötesine yapılan yolculukların ilk safhası bu şekilde son bulmuştur³⁷. Lizbon'daki siyasî aktörlerin, Afrika Atlantik'i boyunca ilerlemek yerine, Fas'a yönelik genişleme üzerinde ısrar etmeleriyle keşiflere bir süreliğine ara veriliyordu³⁸.

II

Bojador Burnu'nun geçilmesi, sadece, kroniklerin vurguladığı ve insanlar üzerinde olumsuz baskılar oluşturduğu iddia edilen efsane ve hurafeleri ortadan kaldırmadı. Aynı zamanda zenginliği uzun zamandır

³⁶ Azurara, *Chronica do Descobrimento*, ss. 64-65; Barros, *a.g.e.*, C. 1, s. 25; Afonso Baldaia'ya, yine de, Prens Henrique'nin talebiyle Porto'da kraliyet vergi tahsildarlığı makamı tevdi edildi. Russell, *a.g.e.*, s. 133.

³⁷ Portekizliler nezdinde Batı Hıristiyanlık alemi, Müslümanların veya "imansızlar" diye tanımlanan bir dünyanın oluşturduğu sınırın güneyine, bu kez deniz yoluyla, sarkma konusunda ilk hamleyi başarıyla gerçekleştirmiş oluyordu. İleride karşılaşılabilecek yerliler bütün olarak Müslüman değillerdi. Dolayısıyla, onlarla ilişki kurmak ve onları Hıristiyan yapabilmek daha kolay olabilirdi. Beazley, *Prince Henry the Navigator*, s. 175; Major, *a.g.e.*, ss. 180-181; Azurara 1440'ların başlarından itibaren Portekiz'e getirilen kölelerin durumuna yer verdiği Gine kroniğinin 26. bölümde s. 136'da şöyle demektedir: "[Getirilen] esirler diğer "imansızlara (Müslümanları kastediyor)" nazaran Hıristiyanlığı benimsemeye diretmiyorlardı".

³⁸ Portekiz kralı I. João, 1415'te ele geçirdiği Sebte'yle yetinmeyip, Fas'lı Müslümanlara karşı sefer düzenlemeyi hiç aklından çıkarmıyordu. Ancak 1433'teki ölümüyle, bu vazifeyi tahta varis olan oğlu Duarte üstlenecekti. Çünkü böyle bir sefer, babasının oğullarına bir vasiyeti idi. Yeni Portekiz kralı Duarte bu sefere haçlı seferi özelliği kazandırmak için derhal papa IV. Eugênio'ya başvurdu. Papa, Portekiz kralının talebine binaen, 8 Eylül 1436 tarihli *Rex regum* başlıklı bir haçlı seferi fermanı bahşetti. Aslına bakılırsa bu ferman papa V. Martino'nun 1418'de vermiş olduğu aynı başlıklı fermanının kopyası idi ve fermana sadece bu kez yeni kralın ismi yazılıyordu. Bkz. Charles-Martial de Witte, "Les Bulles Pontificales et L'expansion Portugaise au XVe siècle (I)", *Revue d'Histoire Ecclesiastique*, S. 48, 1953", ss. 699-700; Şunu belirtmek ilginç olmaktadır ki, deniz aşırı keşiflere bir süreliğine ara verilip, dikkatlerin Fas krallığına çekilmesinde ısrarcı olan özellikle Prens Henrique olmuştur. Portekizli kronik yazarı Rui de Pina, Henrique'nin Tanrı'ya hizmet temelindeki bu ısrarını dile getirmektedir. Bkz. Rui de Pina, *Chronica d'el-Rei D. Duarte*, yay. haz. Gabriel Pereira, Lizbon, 1901, ss. 56-58.

Batı Hıristiyan dünyasının merakını celbeden ve bu merakı tatmin etmek için zaman zaman Avrupalı tüccar ve din adamlarının kara yoluyla gitmek zorunda kaldıkları Asya'ya, şimdilik küresel çapta olmasa da, gelecekte alternatif bir deniz yolunun temellerinin atılmasını da sağladı.

Ele aldığımız 22 Ekim 1443 tarihli bağış mektubu Henrique'nin çabalarını ve amaçlarını göstermesi bakımından ilk kraliyet belgesi olmaktadır. Bu belgedeki bilgiler, Prens Henrique'nin, 1437'deki Tanca Seferi'nden yaklaşık dört sene sonra kaldığı yerden devam ettirdiği keşiflerinin bu kez maddî kazanımlar getirmeye başladığını göstermektedir. Öyle ki, bu kadar kısa bir sürede Bojador Burnu'nun ötesinden gelmekte olan iktisadî kazanımlar Prens Henrique'yi bir tedbir almaya zorlamış oluyordu. Zira bu burun 1434'te geçilmiş olsa da, henüz somut bir getirisi olmamıştı. 1440'ların hemen başlarından itibaren şartlar artık değişmeye başlıyordu.

Prens Henrique'nin adamlarının, geçilemez olarak iddia edilen Bojador Burnu'na ulaşması o döneme kadar yaygın olan psikolojik engeli her halükârda ortadan kaldırdı. Azurara'nın Gine kroniğinde dile getirdiği korkunç rivayetler, gerçekleştirilen denizaşırı yolculukların sadece İber yarımadası ile Kanarya Adaları arasında sınırlı kalmalarına neden olmuşa benziyor. Ele aldığımız belgenin ilk satırlarında Henrique'nin uzun zamandır Bojador'a ulaşma çabasının olduğunu ima eden ifadeler dikkate alınacak olursa, bu korkunç rivayetlerin, diğer insanların aksine, Henrique'nin zihninde böyle bir psikolojik engel oluşturmadığı izlenimini vermektedir.

Yine de, bu bilgiler karşısında ihtiyatlı olmak gerekirse, o zamana kadar Bojador burnu olduğuna inanılan bir burnun hemen karşısındaki Kanarya Adalarına yolculuklar düzenli yapılıyorken, Henrique'nin Bojador'a ulaşmasını geciktirecek şekilde, seyrüsefer şartlarının bu adaların bulunduğu enlemin güneyinde müsait olmadığına dair hikâyenin nasıl ortaya çıktığı sorusu da akla gelebiliyor. Muhtemelen bu durumun Azurara'nın kroniğinden ziyade sözü edilen kraliyet belgesiyle ilgili olduğu düşünülebilir. Çünkü Azurara Gine kroniğini bu belgenin verildiği tarihten yaklaşık yedi sene sonra yazmaya başlamıştır. Bu yüzden de Bojador Burnu'nun keşif hikâyesini belgenin ilk satırlarına

uygun bir kurguya göre sunmuş olmalıdır³⁹. Buradan hareketle, Henrique, keşiflerinin kazanımları arttıkça, gemilerle adamlarını gönderdiği bölgenin tekeli kendine almak için, 1434'e kadar o topraklarda on seneden fazla bir zaman diliminde keşif araştırmaları yapmış olduğu durumunun almayı başardığı imtiyaz belgesinde gösterilmesini istemiş benziyor. Zira, 1450'lerin ortalarına doğru Portekiz'e gelmiş olan Venedikli Alvise Ca' da Mosto, Prens Henrique'nin himayesinde ticarî ve keşif amaçlı olmak üzere Gine sularına iki kez yelken açtı. Ülkesine döndükten sonra kaleme aldığı *Navigazioni* adlı seyahatnamesinde, ilginç bir biçimde, Henrique'nin Bojador'a en azından on iki sene boyunca gemilerini göndermiş olduğuna dair bir ifade kullanmamaktadır⁴⁰. Bu sebeple, Henrique'nin emrindeki denizcilerin o döneme kadar Kanarya adalarının güneyine, kroniklere göre, korkunç rivayetlerden ve olumsuz seyrüsefer şartlarından dolayı mı geçemedikleri yoksa Fas sahillerindeki korsanlığın daha kârlı olmasından dolayı mı geçmek istemedikleri düşündürücü olmaktadır. Acaba, belgede ima edildiği üzere, Fas'ın güneyindeki diyarları tanımak için verilen uğraşlar korsanlık faaliyetleriyle beraber mi götürülmüştür? Azurara'nın "imansızlara" karşı daima insangücü örgütleyen bir Henrique figürü inşa ettiği versiyona bakılacak olursa, on iki senelik bir gecikmenin nedeninde, seyrüsefer şartlarından ziyade, zamanında bu gemilerin Fas sahillerine korsanlık amacıyla da gönderilmiş olması ihtimali ağır basmaktadır⁴¹.

Onun bilinmeyen ve hiçkimsenin gitmeye cesaret edemediği diyarlara korsanlık faaliyetleri dışında gemiler göndermekte ısrarcı olmasını başka faktörler de etkilemiş olmalıdır. Prens Henrique'ye dair

³⁹ Russell, Azurara'nın "on iki senelik başarısızlık" hikâyesini nereden aldığı konusunun hâlâ belirsiz olduğunu dile getirmektedir. Eğer Prens Henrique'nin Afrika keşiflerine 1420'lerin ilk senelerinde başladığı varsayılırsa, bu hikâyenin, kronik yazarının böylesine meşakkatli bir işin üstesinden gelmeye azmetmiş bir figür oluşturma kaygısından kaynaklabileceğini ileri sürmektedir. Üstelik, kronik yazarının bu burnun birtakım efsanelerden dolayı şimdiye kadar geçilememiş olduğuna dair bir hikâye inşa etmeye çalıştığını ve Henrique'nin gönderdiği adamların bu problemlili coğrafi çıkıntıya yanasmaya çalışırken bocaladıkları sırada yerleşmiş korkuları körükleyecek herhangi bir zorluk görmediklerini dile getirir. Russell, *a.g.e.*, s. 127.

⁴⁰ Russell, *a.g.e.*, s., s. 127.

⁴¹ Vitorino Magalhães Godinho, *A Expansão Quatrocentista Portuguesa, problemas das origens e da linha de evolução*, Lisbon, 1944, s. 78.

kıymetli bir biyografik eser kaleme almış olan Peter Russell böyle bir psikolojik engelin onda olmadığını ifade ederken bazı argümanlar öne sürmektedir. Henrique'nin okuduğu bazı kitapların rivayetler probleminin ortadan kalkmasına zemin hazırladığını ifade etmektedir. Bu görüşünü, dönemin bilinen dünyasının fizikî ve siyasî coğrafyasını anlatan *Libro del conocimiento del mundo* adlı anonim ve kurgusal eseri Henrique'nin okumasına bağlamaktadır⁴². Gerçekten de, XIV. yüzyıl anonim bir İspanyol'un bilinen dünya üzerindeki yolcularını anlatan bu eseri Bojador Burnu'na dair bilgiler de vermektedir. Bu anonim seyyah, insanların ve şehirlerin olmadığı Batı Sahra'nın Atlantik'e sınır bazı yerlerine yolculuk yapmıştı. Bojador Burnu'nu, Gine hükümdarının hakimiyeti altında ve siyahî insanların yaşadığı bir yer olarak tasvir etmiştir. Bundan başka, bu burnun Henrique'nin ilgilendiği Kanarya Adalarına 110 mil uzaklıkta olduğunu ve oradan Kanarya Adaları'na yelkenli bir gemiyle sıkıntısız bir şekilde geçip, sırayla hepsini gezdiğini de anlatmaktadır⁴³. Bu anonim İspanyol'un eserinden başka, 1402'de Kanarya Adalarına Jean de Béthencourt'un⁴⁴ önderliğinde bir grup Fransız'ın gerçekleştirdiği deniz seferlerini ve bu adaların bir süre sonra kolonileştirilmesini anlatan *The Canarian*⁴⁵ adlı kronik de Prens Henrique'nin ilgisini çekmiş olmalıdır. Bu kronik, Kanaryaların keşfi ve kolonileştirilmesini anlatmasının yanında, Henrique'nin ilgisini çekecek

⁴² Russell, *a.g.e.*, s., s. 113; Yazarı belli olmayan bu kitap için bkz. *El Libro del Conocimiento de Todos Los Reinos (The Book of Knowledge of All Kingdoms)*, Anonim, çev. ve yay. haz. Nancy F. Marino, 1999.

⁴³ *El Libro del conocimiento*, ss. 49, 51; Russel, Henrique'nin bu eseri okumasını Kanarya Adalarına olan ilgisiyle ilişkilendirmektedir. Russell, *a.g.e.*, s. 113; Jaime Cortesão, XIV. asrın ortalarında anonim Fransisken bir İspanyol tarafından kaleme alınmış olan bu eserin Prens Henrique'nin deniz aşırı planlarına dair kıymetli bilgiler içerdiğini ve onun baş ucu kitabı olduğunu belirtmektedir. Bkz. Jaime Cortesão, *A Expansão dos Portugueses no Período Henriquino*, obras completas de Jaime Cortesão V, Livros Horizonte, 1975, ss. 109-110.

⁴⁴ Cortesão, aynı zamanda, Prens Henrique'den önce, Kastilyalıların desteğiyle 1402'den 1406'ya kadar Kanarya Adalarının kolonileştirilmesine başlamış olan Jean de Béthencourt ve Gadifier de La Salle'in de bu anonim İspanyol'un eserinin bir nüshasını elde etmeye çalıştıklarını da aktarır. Bkz. Cortesão, *a.g.e.*, s. 111.

⁴⁵ Pierre Bontier ve Jean le Verrier'nin *The Canarian, or Book of the Conquest and Conversion of the Canarians in the year 1402* adlı kroniği, çev. ve yay. hazırlayan Richard Henry Major, Cambridge University Digital Press, 2010.

şekilde, Bojador Burnu'na dair bazı bilgiler de içermekteydi⁴⁶. Bu kroniklerin Bojador Burnu'yla ilgili kadim felaket senaryoları içermemiş olması, en azından, Henrique'nin zihnindeki engeli ortadan kaldırmış olabileceği söylenebilir.

22 Ekim 1443 tarihli belge, Henrique'nin nihaî amacının, Afrika'yı Hint deniziyle birleştiren en güney ucu bularak oradan Habeşistan'ın efsanevi Rahip kralı Yohannes'e ulaşmak olduğuna dair bir şey ima etmemektedir. Onun Atlantik sahillerinde keşif faaliyetlerine devam ettiği dönemde, Türkler de Balkanlarda süratle ilerlemeye devam ediyorlardı. Böyle bir zamanda Avrupa'nın yardımına güçlü bir müttefik karşılık verebilirdi. Ancak Rahip kral Yohannes'in ülkesinin konumu Müslümanlarla meskun bölgenin güneyinde yer alıyordu⁴⁷. Dolayısıyla Prens Henrique bu aşamada sahneye çıkıp, Atlantik'in Afrika sahillerini takip ederek bu amacı başarabilirdi⁴⁸. Peki, Henrique nasıl oluyor da

⁴⁶ *The Canarian, or Book of the Conquest*, ss. 96-100. Jean Béthencourt'un Kanarya Adalarının karşısındaki Afrika sahilinde uzanan limanları ve geçişlerini bilmek amacıyla, bir keşişin o diyarlara yapmış olduğu yolculukları kaleme aldığı kitaptan edinilen bölümler bu kroniğe de eklenmiştir. Bu keşiş, Jaime Cortesão'nun çalışmasında *Libro del Conoscimiento* adlı kitabın müellifi olarak işaret ettiği anonim bir Fransisken İspanyol olmalıdır.

⁴⁷ Doğu'nun efsanevi Hıristiyan hükümdarıyla ilgili ilk haberlerin Avrupa'da duyulması XII. asrın ortalarına kadar gitmektedir. 1144'ün sonlarında, yaklaşık bir ay süren kuşatmadan sonra Urfa Kontluğu Zengî hanedanının kurucusu olan I. İmâdüddin Zengî tarafından ele geçirildi. Bu haberin Vatikan'a iletilmesi gerekiyordu. Görev, Cebele piskoposu Hugue'e verildi. Sözü edilen piskopos bu haberi Papa IV. Eugênio'ya ancak 1145'in sonbaharında ulaştırdı. O sırada papanın maiyetinde sadece Urfa'nın düştüğü haberinden değil aynı zamanda başka bir haberden de oldukça etkilenmiş olan Otto von Freising adında Alman bir vekayinâme yazarı bulunmaktaydı. Bu başka habere göre, İran'ın doğusunda yaşayan ve "dinsizlere" karşı savaş halinde olan Hıristiyan bir hükümdar bulunmaktaymış. Bu hükümdarın adı Nestûrî mezhebine mensup Yohannes imiş. Dolayısıyla efsanevi rahip hükümdar Yohannes'in Avrupalı vekâyinamelere ilk yansımaları bu şekilde olmuştur. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 2, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara, 2008, s. 205.

⁴⁸ Prens Henrique'nin Rahip kral Yohannes ve Hindistan'a ulaşma arzusunun hangi dönemde oluştuğunu söylemek mümkün olmamaktadır. Axelson, Henrique'nin vasiyetlerinden birine dayanarak onun ömründe üç şeyi hedeflediğini belirtmektedir: bilinmeyen denizler ve ülkeler hakkında bilgi temin etmek, "imansızların" ruhlarını selamete erdirmek ve ticareti geliştirmek. Bu sonuncu hedefinde başarıya ulaşmış olduğu söylenebilir. Yine de, Axelson, keşiflerin büyük bölümünün kraliyet naibi olan ağabeyi Prens Pedro'nun inisiyatifiyle gerçekleştirilmiş olmasından dolayı, Henrique'nin başarılarının abartılmaması gerektiğini de aktarmaktadır. Üstelik Henrique'nin

sözü edilen Rahip kralla iletişimin Atlantik'ten alternatif bir deniz yoluyla kurulabileceğinden bu kadar emin olabiliyordu? Henrique gördüğü haritalardan ve okuduğu *Libro del Conoscimiento* adlı kitaptan Bojador Burnu'nun biraz güneyinde bulunan bir noktada doğuya doğru kıvrılan bir körfezin Afrika sahilinin güneye doğru olan devamlılığını kesmekte ve kıtayı ikiye ayırmaktadır⁴⁹. Böylece bu körfezden itibaren on beş gün boyunca yelken açtıktan sonra, Rahip kral Yohannes'in ülkesinin sınırlarına yakın bir yerde karaya çıkılabildi. İşte bu ihtimal, Henrique'nin Afrika Atlantik'indeki bütün keşif planlarını yönlendirmiş olmalıdır. Afrika'nın doğusunda, Rahip kralın hükmettiği ve kuzeydeki Müslümanlarla sürekli savaş halinde olan çok sayıda siyahî Hıristiyan'ın bulunduğu doğrusa, o zaman Akdeniz dünyasının stratejik ve siyasî haritası Hıristiyanların lehine değişebilirdi. Henrique'nin Atlantik'ten Habeşistan'a bir güzergâhın bulunduğu ve Portekiz ile Rahip kral

Hindistan'a ulaşma tasarısının olmadığını, daha ziyade Habeşistan'ı hedeflediğini eklemektedir. Axelson, "a.g.m.", ss. 148-149; Jaime Cortesão da Henrique'nin Habeşistan hedefinin olduğu konusunda Axelson'a katılır. Ancak Henrique'nin keşiflerdeki çabalarının hakkını korumaya çalışır. Zira, Gomes Eannes de Azurara'nın muasır Gine kroniği, yukarıda da belirtildiği üzere, Prens Henrique'nin talimatlarıyla yapılan deniz aşırı keşifleri 1448 senesine kadar getirdiğinden, Henrique'nin o tarihten öldüğü 1460 senesi kadar gerçekleştirdiği keşiflerin tahlilinde ve onun efsanevî Rahip kral Yohannes'e dair gerçek niyetlerinin tespitinde zorluk yaşandığını ifade eder. Yine de, Cortesão bu problemin üzerindeki sis perdesini Pedro de Azevedo'nun yayınladığı kısa bir çalışmada Henrique'nin Rahip kral Yohannes'le ilişkisiyle ilgili bir paragrafın kaldırabileceğini aktarır. Cortesão, *a.g.e.*, ss. 171-172; Pedro de Azevedo'nun, Gonçalo Pacheco'ya ait 1 Mayıs 1456 tarihli ayrıntılı ve uzun raporundan Rahip kral Yohannes'in 1452'de Portekiz'e gelmiş olan bir elçisine işe olarak verilen istihkakla ilgili yayınladığı paragraf şöyledir: *Item deu çento e noventa e cinco reaes (yüz doksan beş real) e quarenta alqueires de trigo (kırk kile un) e vinte e cinco almudes de vinho (yirmi beş almude şarap) e sessenta e quatro soas a Jorge Enbaçador de Preste Joham que lhe mandamos dar pera mantimento de hũ mes por quamto o mandamos ao duque de Bergonha*, Carta de Quitação de Gonçalo Pacheco, thesoureiro de Ceuta, 1 Mayıs 1456 tarihli belge, *Documentos das Chancelarias Reais Anteriores a 1531*, yay. haz. Pedro de Azevedo, C. 2, 1934, s. 357; ayrıca bkz. Pedro de Azevedo, "Um Embaixador Abissinio em Portugal em 1452", *Boletim da Segunda Classe da Academia das Ciências de Lisboa*, C. 13, 1921, s. 526; Dolayısıyla bu alıntı Henrique'nin veya Portekiz kraliyetinin Rahip kral Yohannes'e dair somut niyetlerinin en azından 1450'lerin başlarında mevcut olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

⁴⁹ *El Libro del Conoscimiento*, s. 59. Anonim müellif, herhalde Senegal açıklarındaki *Insula Gropis* adalarından sonra Afrika'nın batı sahil şeridinin doğuya doğru kıvrıldığını ve böylece Hint denizine giden yolun açık olduğunu tasvir etmektedir.

arasındaki muhtemel bir askerî ittifaka dair inancı boş şey olabilir, ancak İslam'a karşı haçlı seferi mevzu bahis olunca, onun bu yöndeki hayalini herhangi bir şeyin engellemesine müsaade eden bir adam olamazdı⁵⁰.

Portekizlilerin ilk kez karşılaştıkları Bojador Burnu'nun coğrafi yapısının farklı olduğu anlaşılmıştır. Bu burun, o döneme kadar çizilen haritalarda "Bojador Burnu" olarak gösterilen çıkıntı ile benzerlik arz etmiyordu. Prens Henrique'den bir süre önce, 1401'de, bir grup Avrupalı, Kanarya Adaları ile Fas'ın Atlantik sahili arasındaki boğazı geçip, "Bugeder" ismini verdikleri bir buruna ayak basmış olduklarını iddia etmiştir. Onların bu yanlışlığı, ayak bastıkları çıkıntının coğrafi olarak çok keskin ve tehlikeli bir yapısı olmasından dolayı, bu burnu efsanelerde geçen burunla ilişkilendirilmiş olmalarından kaynaklanmıştır⁵¹. Dahası, Fas'ın Atlantik sahili Sahra içinden geçen transit ticaret rotalarının sınırı olduğundan, Hıristiyan gemilerinin bu rotalara sızmalarını engellemek için bölgedeki Müslümanların birtakım efsane ve hurafeler üretmesi de bu yanlış algının oluşmasına ayrıca neden olmuştur⁵². Öte yandan, Fas'lı Müslümanların Portekiz seyrüseferlerine mani olmakta veya onlardan çok önceleri güneye

⁵⁰ Henrique'nin nihaî amacının, Afrika'nın Hint Okyanusuna bakan en güney ucundan doğuya doğru dönmek suretiyle, Atlantik'ten Asya'ya yeni bir deniz rotası açmaktan başka bir şey olmadığını görmek için dönemin haritalarında "Hintliler" ve "Hindistan" gibi ibarelere bakmak yeterli olabilir. Elbette ki, buradaki problem "Hintliler" ve "Hindistan" gibi tabirlerin Henrique'nin zamanında taşıdığı farklı anlamlarının yanlış anlaşılması kadar Afrika'nın batı sahilinin tasvirinin yapılmasındaki yanlışlıktır. Henrique dönemindeki belgelerde geçen "Hindistan" aslında Afrika'nın kuzey doğusuna karşılık gelmekteydi. Rahip kral Yohannes'in efsanevi Hıristiyan krallığının varsayılan konumu on dördüncü yüzyılda Avrupalı haritacılar tarafından Asya'dan Afrika'ya aktarılmıştı. Burası, Afrika kıtasının Nil'in doğusunda ve Mısır'ın güneyinde uzanan bölgesinin haritacılar tarafından "India Tertia (Habeşistan)" olarak bilinmekteydi. Dolayısıyla, Henrique dönemi belgeler "Hindistan"dan bahsettiklerinde, aslında Afrika'nın kuzey doğusundaki Rahip kral Yohannes'in siyahî Hıristiyan tebaaları kastediliyordu. On beşinci asırda Avrupalılar, Prens Henrique'nin ittifak kurmayı planladığı Rahip kral Yohannes'in imparatorluğundan düzenli olarak Hindistanlılar diye bahsetmekteydi. XIV ve XV. yüzyıl haritacılarının gözünde, görünüşe göre, Rahip kral Yohannes'in insan gücü ve servet kaynağı hayli abartılmış olmalıdır. Russell, *a.g.e.*, ss. 121-125.

⁵¹ Russell *a.g.e.*, s. 111.

⁵² Beazley, *Prince Henry the Navigator*, ss. 170-171. Kadim insanların Karanlık Deniz diye adlandırdığı Atlantik'e dair hurafe ve efsanelerin merkezi yine Kara Kıta dedikleri Afrika olmuştur.

denizaşırı yolculuklar gerçekleştirmekte etkisiz kaldıkları da görülebilmektedir. Onlara göre, Sahra sahili boyunca gemiler göndermek pek de kârlı olmayabiliyordu. Çünkü Afrika'nın doğusundan başlayıp Sahra içlerinden geçen kara ticaret yollarıyla çok daha değerli mallar Fas'a ulaşabiliyordu. Bu yüzden eski zamanlardan beri yerleşik ve düzenli bir şekilde işleyen ticaret trafiği Müslümanların dikkatini daha riskli ve ne olacağı belirsiz alanlardan daima uzak tutmuştu⁵³.

O zamana kadar çizilmiş dünya haritaları üzerinde çalışan Prens Henrique'nin Bojador Burnu'nun güneyinde uzanan bölgelerin gerçek coğrafi özellikleriyle ilgili dış dokunur bilgiler temin edemediğini görülmektedir. Elimizdeki kraliyet belgesi de bu konuya değinmektedir. Zira, beratta belirtildiği üzere, dönemin haritacıları bu burnun ve ötesine uzanan bölgenin suretini *sadece kendi tasavvurlarına (senom a prazer dos homens...)* göre tasvir etmişlerdi⁵⁴. Henrique bu problemi ortadan kaldırmak için derhal *sözü edilen toprağın bir deniz haritasının çizilmesini emretmiştir* ([Henrique] *mandou d ela fazer carta de marear*).

Fas'ın güneyindeki kıyıların çizimi dönemin haritalarında problemlili bir durum teşkil etmiş olsa da, Afrika kıtasının iç kesimleri mevzu bahis olduğunda durum bütünüyle farklılık arz etmektedir. XIV. yüzyıl kadar erken dönemdeki haritacılar yaptıkları haritaların kenarlarına Sahra ve onun güneyinde uzanan topraklarla ilgili ufak bilgi kırıntıları serpiştirmişlerdi⁵⁵. Avrupalıların merakını uyandıran husus ise uzun

⁵³ Russell, *a.g.e.*, ss. 129-130.

⁵⁴ Bojador Burnu'nun coğrafi konumu sonraki dönemdeki metinlerde de hatalı olarak belirtilebiliyordu. Bartolomeu Dias'ın Ümit Burnu'nu keşfettiği 1487-88 tarihli yolculuğundan Portekiz'e dönüşü sırasında Gine Körfezi sularında araştırma yaparken karşılaştığı ünlü kozmograf Duarte Pacheco Pereira (1460-1533) 1508 ile 1509 yılları arasında kaleme aldığı *Esmeraldo* adlı eserinde Bojador Burnu'nun enlem derecesini, asıl konumundan bir derece daha kuzeyde göstermek suretiyle, 27° 10' olarak vermektedir. Pacheco Pereira, *a.g.e.*, 1. Kitap, 22. Bölüm, s. 39. "*Em ladeza do circulo equinocial contra ho pollo artico vinte & sete graaos & dez minutos (ekvator hattından kuzey kutbuna doğru yirmi yedi derece on dakika)*".

⁵⁵ Bu bilgi kırıntılarının kaynağı, 11. asırdan itibaren Kuzey Afrika'yla ticarî ilişkiler sürdüren Cenevizli ve Pisalı gibi İtalyan menşeiili unsurlar ile Aragonluların Berberî krallıklarla iyi münasebetler tesis edip, Afrika'nın içlerine nüfuz etme çabalarına kadar gidebilir. Örneğin XIII. asrın hemen başlarında İtalyan ve Provanlı tüccarlar, Tunus ve Fas'a hükmeden mahallî hanedanlarla dostane ilişkiler kurmak suretiyle, Sahra

zamandan beri bir şekilde ticarî ilişkiler kurdukları Kuzey Afrika'daki Müslüman devletlerin ötesinde uzanan toprakların neye benzediğini öğrenmekti. Avrupalılar Şark'ın mallarını Mısır ve Suriye'den olduğu kadar Sahra içinden geçen güzergahların Akdeniz'de buluştuğu limanlardan da satın alabiliyorlardı. Bu mallar arasında insanoğlunun değerini her zaman takdir ettiği altın Avrupalıların Afrika'nın iç kesimlerini bilme arzusunun temelini teşkil ediyordu⁵⁶. Bu ilgi geç orta çağlarda çizilen haritalara da yansımıştır. İtalyan ve Mayorkalı harita yapımcılar Afrika'nın iç kesimlerini tasvir etmeye ve Sahra bölgesinin siyasî ve iktisadî özelliklerini yansıtmaya çalışmışlardır. Bu haritaların çoğu, 1415'teki Sebte seferinden sonra Afrika'nın batı sahili ve içleriyle ilgilenmeye başlayan Prens Henrique'nin elinden geçmiştir⁵⁷. Haritalardaki kıymetli bilgiler Sahra'dan geçen transit ticaret yollarının yönlerini ve nerede son bulduklarını gösterdiğinden, Bojador burnuna ulaşmak iç kesimlerdeki ticaret merkezleriyle temas kurma fırsatı sunabiliyordu. Ancak bu haritalar iç kesimlerle ilgili bilgiler vermiş olsa da, en sağlıklı haberler oradan getirilecek esirlerin sayesinde mümkün

ticaretiyle ilgili bilgiler edinmeye başlamışlardır. Cenevizliler özellikle Tunus ve Bicaye gibi yerlerde ticarî ilişkiler geliştirmenin yanı sıra oralarda konsolosluk da ihdas etmişlerdir. Buna daha sonra Aragonlular da ekleniyordu. Louis de Mas-Latrie, *Traités de Paix et de Commerce entre les Chrétiens et les Arabes de l'Afrique Septentrionale au Moyen Âge*, Paris, 1866, ss. 64-65, 75-76; Vitorino Magalhães Godinho, *Os Descobrimentos e a Economia Mundial*, C. 1, Editorial Presença, 1991, s. 68; Russell, *a.g.e.*, s. 117.

⁵⁶Amerika'nın keşfinden önce Avrupa ve Kuzey Afrika'daki para dolaşımına iki bölge yön veriyordu. Almanya'nın güneyi olan Bohemya, Macaristan ve Tirol'da gümüş ve bakır üretilirken, altın ise Sudan'da çıkarılıyordu. Gümüşü çeken Mağrip'te altın çok ucuzken, Kuzey Avrupa'da ise tam tersineydi. Magalhães Godinho, *Os Descobrimentos e a Economia*, C. 1, s. 65.

⁵⁷ Bu haritalardan 1320 yılı kadar en erken tarihli İtalyan Giovanni de Carignano'ya aittir. İçerdiği bilgiler Cenevizli bir tüccar tanığından elde edilmiştir. Bu harita Sahra içinden geçen deve kervanlarının güzergâhlarını göstermektedir. Altın ticaretine dair bilgilerin olduğu Carignano'nun haritası, harita yapımında bir ekol teşkil edecek olan Mayorka'daki haritacılar tarafından da temel alınmıştır. Mayorkalı meşhur haritacı Jaime Ferrer Rio do Ouro (Altın Nehir)'ya ulaşmak için 1346'da denizden yola çıkmıştır. Akıbeti belli olmasa da yaptığı yolculuk Mayorkalı haritacılar tarafından 1375'ten sonra kayda geçirilmiştir. Mayorkalı Abraham Cresques'in haritası 1375'te tamamlanıp, Ferrer'in yolculuğunu da göstermiştir. Son olarak, bir başka Mayorkalı haritacı olan Mecia de Viladestes'in 1413 tarihli haritası Batı Afrika ve Sahra hakkında daha fazla bilgi içermektedir Bkz. Cortesão, *a.g.e.*, ss. 57-58; Magalhães Godinho, *Os Descobrimentos e a Economia*, C. 1, s. 68.

olabilirdi. Keşiflerin yeniden başladığı 1441 senesi ile beratın verildiği 1443 senesine kadar Portekiz'e en az otuz sekiz esirin getirilmiş olması Henrique'nin Sahra ticareti hakkında yalnızca haritalardaki bilgilerle yetinmemiş olduğunun göstergesi olmalıdır. Çünkü Azurara'nın Gine kroniği de Henrique'nin gemileriyle gönderdiği adamlarına Bojador Burnu'nun ötesinde yaşayan yerlilerden en azından birkaç tanesini ülkeye getirmeleri talimatını mütemediyen vermiş olduğunu kaydetmektedir⁵⁸.

Henrique'nin Fas'ın Atlantik sahilinden güneye doğru ilerleme çabası bölgeye dair coğrafi bilgiler ve köleler temin etmekle sınırlı kalmamalıydı. Azurara'ya göre, tıpkı Sebte'nin fethinde Tanrı'ya ve dine hizmetin en önemli meşrulaştırıcı sebep olarak görülmesi gibi, Bojador'dan sonraki Atlantik keşiflerinin de aynı amaca hizmet etmesi en çok arzu edilen gaye olmalıydı. Öyle ki, Portekiz kralı I. João, oğullarının Sebte'ye karşı sefer teklifine, bunun Hıristiyanlığa hizmet edip etmeyeceğini öğrenene kadar, bir cevap vermemişti. Eğer keşfedilecek yerlere karşı haçlı seferi ve oraların Hıristiyanlaştırılması gayelerinin Henrique'nin deniz aşırı faaliyetlerinde ağır basması gerekiyorsa, Azurara'nın *Gine Kroniği* bu görevi bir kez daha yerine getirmektedir. Zira o, Henrique'nin Afrika'nın bilinmeyen yerlerine dair merakının kökenini asırlardır süren Müslüman Hıristiyan çatışmasının bir yansıması olarak göstermektedir. Örneğin, kroniğinde, talimli Portekizlilerin, Rio do Ouro ile Beyaz Burun arasında yaşayan Sahra sahilinin sakinlerine karşı gerçekleştirdikleri bazı askerî harekâtları, bir haçlı seferi havasında, ayrıntılı ve coşkulu bir biçimde anlatmaktadır⁵⁹.

⁵⁸ Major, *a.g.e.*, ss. 180-181; Üstelik Azurara, ne kadar kârlı olursa olsun, Antão Gonçalves'in o diyarlardan esirler getirmek için Prens Henrique'den izin istemesini, kazanç sağlamaktan ziyade, efendisi Henrique'nin o toprakları bilme arzusunu karşılamaya bağlamaktadır. Azurara (1841), *Chronica do Descobrimeto*, s. 94; Russell, *a.g.e.*, s. 131.

⁵⁹Azurara Gine Kroniği'nin 55 ve 56. bölümlerinde Gine sahili yakınlarında fırtınaya yakalanan Alvaro Vasques ve adamlarının daha güneye gidemediklerinden orada mahsur kalışlarını ve bundan dolayı, kaptanlardan Mafaldo'nun ateşli konuşmasıyla adamlarını cesaretlendirerek, Portekizlilerin, mızraklarından başka silahları olmayan (*empero nom com outras armas senom lanças*) yerlilerle yaşadıkları küçük bir çatışmayı dikkat çekici bir biçimde hikâye etmektedir. Azurara, *Chronica do Descobrimeto*, ss. 212-220; 1450'lerde Prens Henrique'nin hizmetinde Sahra çölünün Atlantik sahillerine denizden seyahat etmiş olan Venedikli denizci Ca da Mosto *Navegações* adlı eserinin 20.

Ona göre, Henrique'nin asıl maksadı yeniden fetih dönemi ile Sebte seferinden beri dinin en büyük düşmanları olan Kuzey Afrika Müslümanlarını arkadan kuşatmaktı. İktisadî kaygılar ise ikinci planda yer almaktaydı⁶⁰. Azurara'nın olayları bu şekilde naklediş tarzının nedeni, açıkça, dinin ve şövalyelik ruhunun hâkim olduğu bir dönemden dolayı idi. Keşif faaliyetlerini iktisadî kazanımlara ağırlık vererek anlatmak, özellikle de kroniğin yazıldığı sırada, hamisi olan Henrique'nin şövalyelik ruhuna ve dindarlığına zarar verebilirdi. Azurara'nın Gine kroniğine derç ettiği bir papalık fermanı, onun olayları tasvir ettiği tarza hizmet ediyordu. Henrique, kendi gemi ve adamlarının Atlantik ve Gine sularındaki varlıklarını teminat altına almak ve bu sulara izinsiz girişlerin önüne geçmek üzere dünyevi bir taleple Vatikan'a müracaat etti. Azurara'ya göre, bu talep, gemilerin gönderildiği Sahra sahillerinin "imansız" sakinleriyle savaşarak hayatlarını feda edeceklere Kutsal Kilise'den dinî bir ihstanda bulunmasını istemeye yönelik olmalıydı⁶¹.

bölümünde siyahî yerlilerin silahlarından bahsederken, Avrupalılarınkiyle kıyaslanmayacak kadar iptidai tarzda olduklarını aktarmaktadır. Alvise Ca da Mosto, "As navegações de Luiz de Cadamosto a que se ajuntou a viagem de Pedro de Cintra, capitão portuguez", *Collecção de Notícias para a História e Geografia*, C. 2, numara 1-2 içinde, 1812, ss. 28-29; Cadamosto'nun seyahatnamesinin İngilizce versiyonları için bkz. Robert Kerr, *A General History and Collection of Voyages and Travels*, C. 2, 1811, ss. 200-262; "The Voyages of Cadamosto", *The Voyages of Cadamosto and Other Documents on Western Africa in the Second Half of the Fifteenth Century* içinde, çev. ve yay. haz. Gerald Roe Crone, Londra, 1937, ss. 1-84; Azurara, pek çok fırsatta, bu tarz çatışmalarda kendilerinin ön plana çıkmış oldukları düşünülen münferit hizmetkârların savaş alanlarında gösterdikleri gözü peklikleriyle şövalye yapıldıklarını anlatmaktadır. Russell, *a.g.e.*, s. 198.

⁶⁰ Azurara, Sebte'de Müslümanlara karşı verilen savaştan sonra bölgede herhangi bir Hıristiyan prens ile karşılaşmadığını ve dolayısıyla Henrique'nin müttefik olarak Hıristiyan bir prensin daha uzaklarda bulunup bulmadığını öğrenmek istediğini aktarmaktadır. Ayrıca Henrique'nin bir başka arzusu ise Hıristiyanlığı yayıp, putperest ve imansızların ruhlarını kurtarmak idi. Bunların dışında bölgede Hıristiyan nüfusun olup olmadığını öğrenip, eğer varsa, onlarla ticareti geliştirmeyi düşünmesi de işin iktisadî yönünü ima etmektedir, zira *cujo trafego trazerya grande provetyo aos naturaes (bölge ticareti bizimkilere büyük kazançlar getirebilir)*. Azurara, *Chronico do Descobrimento*, s. 46.

⁶¹ Azurara *Gine Kroniği'* nin 15. bölümünde s. 89'da Henrique'nin papaya iletlediği talebinin, dünyevî yönünden hiç bahsetmeyerek, gemileriyle Sahra sahillerine gönderdiği adamların yerlilerle savaşmaları durumunda, ruhlarının mutlak kurtuluşu emesi (*pera salvaçom das almas daquelles, que nos trabalhos desta conquista fezessem sua fim*) için gerekli af belgesini istemeye yönelik olduğunu ifade etmektedir. Papa'nın, Henrique'nin

Öyle de oldu. Papa IV. Eugênio'nun 19 Aralık 1442 tarihli *Illius qui se pro divini* fermanı, bir haçlı seferi fermanı olmasa da⁶², İsa Tarikatı'nın "imansızlara" karşı gerçekleştireceği askerî seferlere katılacak olan herkese sadece mutlak af bahşediyordu. Dolayısıyla, bu fermanın, görüldüğü üzere, Henrique'nin Afrika'nın Atlantik sahillerindeki keşiflerine yönelik dünyevî kaygısıyla bir ilgisi oluyordu.

Diğer taraftan bakıldığında, Henrique, papanın sadece manevi bir destek vermek amacıyla bahsettiği bu fermanın yaklaşık bir sene sonra, yine Gine sularındaki faaliyetlerini teminat altına almak üzere kraliyete başvurdu. Kraliyet naibi Prens Pedro'dan almayı başardığı 22 Ekim 1443 tarihli bağış berati, belki de Azurara'yı hayal kırıklığına uğratan şekilde, Henrique'nin sadece dünyevî taleplerini gözetiyordu⁶³. Kraliyet beratında belirtildiği üzere, Henrique'nin izni ve rızasıyla Bojador Burnu'nun ötesine gidecek gemilerin getirdikleri mallar üzerinden beşte bir ve onda bir payın ona tahsis edilmesi maddî kaygıların gözetildiğinin göstergesi olmuştur. Örneğin, bu beratın verilmesinden iki sene sonra, 1445'te, Antão Gonçaves, Gine topraklarıyla ilgili bilgi toplamak için yedi ay boyunca yerlilerin arasında kalmış olan João Fernandes'i Portekiz'e getirmek üzere Prens Henrique'den izin almıştır. Gonçaves, João Fernandes'i aldıktan sonra Beyaz Burun'da durdu ve buradan yaklaşık altmış esirle Portekiz'e döndü. O sırada Viseu şehrinde bulunan Prens Henrique gelen

talebine binaen verdiği ve aynı zamanda kroniğine de eklediği bu fermanla Afrika yerlileriyle savaşacakların bütün günahları için mutlak af bahşediliyordu (... *concedemos e outorgamos comprida perdoança de todos seus pecados, dos quaaes de coraçom sejam contritos, e per boca confessados*). Azurara, *Chronico do Descobrimto*, s. 91.

⁶² Charles-Martial de Witte, bu fermanın, muhteviyatına rağmen, bir Haçlı Seferi fermanı olmadığını, daha ziyade Henrique'nin teşebbüslerine verilmiş manevî bir takviye olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Charles-Martial de Witte, "Les Bulles Pontificales et L'expansion Portugaise au XVe siècle (II)", *Revue d'Histoire Ecclesiastique*, S. 49, 1954, s. 442.

⁶³ Gerçekten de, küçük yaştaki Portekiz kralı V. Afonso adına, amcası Henrique'ye Batı Afrika sularındaki tekeli için kraliyet naibi Pedro tarafından sözü edilen bağış mektubunun başlarında "...o *Ifante Dom Anrrique meu muyto prezado e amado tyo, entendendo que fasia serviço a noso Senhor Deus e a nós...* (benim pek kıymetli ve sevgili amcam Prens Dom Henrique, Rabbimize ve bize hizmet edeceğine düşünerek...)" ifadesi geçse de, bu beratta verilmiş amacının haçlı seferi veya dinî bir gerekçe olduğuna dair bir ima yer almamaktadır. Zaten "Tanrı'ya hizmet" ifadesi o dönem için mutad bir ifadedir.

esirlerden beşte bir payını almak üzere adamlarını göndermiştir⁶⁴. Sonraki yıllarda Henrique'den izin alarak Afrika Atlantik'inde güneye doğru yolculuğa çıkanlar getirdikleri esirlerden ve mallardan ona pay vermeye devam etmişlerdir⁶⁵.

Sonuç

Bojador Burnu'nun 1434'te geçilmesi Portekizlilerin gelecekteki deniz aşırı faaliyetleri için umut verici oldu ve Henrique dönemi keşiflerinin ilk önemli safhasını oluşturdu. Aynı zamanda, Avrupalı denizcileri, sebepleri ne olursa olsun, o zamana kadar geçilemez diye iddia edilen zorlu bir coğrafi çıkıntının geçilmesi konusunda cesaretlendirmiştir. Zira, ilk defa bir Avrupalı, sınırları eski çağlardan beri belirlenmiş bir kuşağın güneyine yapılan deniz yolculuğundan sağ salim dönebilmıştır.

Portekizce kroniklerdeki anlatım tarzları ve bu bağış belgesindeki ifadeler kimsenin geçemediği bir burnu geçmek için bütün enerjisini harcamış olan bir Henrique figürü vermeye çalışmış olabilirler. Yine de, onun Bojador Burnu'na ulaşmak için gösterdiği çaba görmezden gelinmemelidir. En azından ele aldığımız bağış belgesi, bu burnun keşfinden önceki yolcuların istikametini ve amacını açıkça belirtmese de, bir manzara ortaya koymaktadır: Henrique'nin bu iş için gerekli şartları zaman içinde oluşturmuştur. Üstelik, Portekiz'e gelip, burada altı sene kalmış olan Venedikli Ca' da Mosto'nun seyahatnamesi Henrique'nin temellerini attığı Gine ticaretini canlı bir şekilde tasvir etmektedir.

Henrique'nin Afrika'nın batı sahillerine gönderdiği adamlarına oradan esirler getirmeleri talimatı vermiştir. Bu durum onun pratikte bölgeyi bilme arzusunu tatmin etmekle ilgiliydi. Ama aynı zamanda onun esirler üzerinde ısrar etmesi bölgeye dair bilgi almada kendi adamlarından ziyade yerlilere bel bağlaması anlamına geliyordu. Çünkü göndereceği adamların görecekleri sadece sahil şeridiyle sınırlı oluyordu. İç kesimlerle ilgili bilgilerin temininde yerliler Henrique'nin gözünde her zaman biçilmiş kaftan oluyordu.

⁶⁴ Major, *a.g.e.*, ss. 195-196.

⁶⁵ Damião de Góis, *Chronica do Serenissimo Principe*, ss. 16-19.

Üstelik, bu esirler önce Portekiz'de ve sonra da Avrupa pazarında kazanç kaynağı olabiliyordu. Henrique'nin şahsen gitmediği Batı Sahra ve Gine sahillerine onun izniyle yolculuk gerçekleştirenler getirdikleri mallardan ona bir miktar pay vermekle yükümlü oluyordu. Bu durum, onun Portekiz sarayında nüfuzlu olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Öyle ki, Henrique'nin yıldızı ağabeyi Duarte'nin 1433'te Portekiz tahtına oturmasıyla parlamıştır. Ağabeyinin ona aynı yıl Madeira takımadalarını bahşetmesi denizaşırı keşiflerdeki cesaretini arttırmıştır. Onun bu parlak konumu diğer ağabeyi Prens Pedro'nun kraliyet naipliği yaptığı dönemde (1439-1449) de devam etmiştir.

Kaynakça

Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

Alguns Documentos do Archivo Nacional da Torre do Tombo ácerca das navegações e conquistas portuguesas, Lizbon, 1892.

As Gavetas da Torre de Tombo, 12 Cilt, Dijital Basım, Centro de Estudos Históricos Ultramarinos, Lizbon, 1960-1977.

BELGRANO, Luigi Tommaso, "Documenti e genealogia dei Pessagno ammiragli del Portogallo", *Atti della Società ligure di storia patria*, Genova, C. XV, 1881, ss. 241-316.

Documentos das Chancelarias Reais Anteriores a 1531 relativos a Marrocos, yay. haz. Pedro de Azevedo, 2 Cilt, Lizbon, 1934.

Monumenta Henricina, 15 Cilt, yay. haz. Comissão Executiva das Comemorações do V Centenário da Morte do Infante D. Henrique, Coimbra, 1960-1974.

Kronikler

AZURARA, Gomes Eannes de, *Chronica do Descobrimiento e Conquista de Guiné*, yay. haz. João Pedro Aillaud, Paris, 1841.

AZURARA, Gomes Eannes de, *The Chronicle of the Discovery and Conquest of Guinea*, çev. Charles Raymond Beazley, Edgar Prestage, 2 Cilt, Hakluyt Society, Londra, 1896.

BARROS, João de, *Ásia, Dos Feitos que os Portugueses Fizeram no Descobrimiento e Conquista dos Mares e Terras do Oriente*, yay. haz. António Baião, 4 Cilt, Coimbra, 1932.

BONTIER, Pierre, LE VERRIER, Jean, *The Canarian, or Book of the Conquest and Conversion of the Canarians in the year 1402*, çev. ve yay. haz. Richard Henry Major, Cambridge University Digital Press, 2010.

CADAMOSTO, Alvise de, As navegações de Luiz de Cadamosto a que se ajuntou a viagem de Pedro de Cintra, capitão português, *Collecção de Notícias para a História e Geografia*, C. 2, numara 1-2 içinde, 1812.

El Libro del conocimiento de todos los reinos (The Book of Knowledge of All Kingdoms), Anonim, çev. ve yay. haz. Nancy F. Marino, Arizona, 1999.

GALVÃO, António, *Tratados dos Descobrimentos*, Lizbon, 1989.

GÓIS, Damião de, *Chronica do Serenissimo Principe D. João*, Coimbra, 1790.

PACHECHO PEREIRA, Duarte, *Esmeraldo de Situ Orbis*, yay. haz. Raphael Eduardo de Azevedo Basto, Edição Commemorativa da Descoberta da America por Christovão Colombo, 1892.

PINA, Rui de, *Chronica d'el-Rei D. Duarte*, yay. haz. Gabriel Pereira, Lizbon, 1901.

"The Voyages of Cadamosto", *The Voyages of Cadamosto and Other Documents on Western Africa in the Second Half of the Fifteenth Century* içinde, çev. ve yay. haz. Gerald Roe Crone, Londra, 1937.

Araştırma Eserleri

AXELSON, Eric, "Prince Henry the Navigator and the Discovery of the Sea Route to India", *The Geographical Journal*, C. 127, No. 2, 1961, ss. 145-155.

AZEVEDO, Pedro de, "Um Embaixador Abissinio em Portugal em 1452", *Boletim da Segunda Classe da Academia das Ciências de Lisboa*, C. 13, 1921, ss. 525-526.

BEAZLEY, Charles Raymond, *Prince Henry the Navigator: The Hero of Portugal and of Modern Discovery*, New York, 1894.

BEAZLEY, Charles Raymond, *The Dawn of Modern Geography*, 3 Cilt, Oxford, 1906.

CORTESÃO, Jaime, *A Expansão dos Portugueses no Período Henriquino*, obras completas de Jaime Cortesão V, Livros Horizonte, 1975.

DENIS, Jean-Ferdinand, *Chroniques chevaleresques de l'Espagne et du Portugal*, 2 Cilt, Paris, 1839.

ELBL, Ivana, "Man of His Time (and Peers): A New Look at Henry the Navigator", *Luso-Brazilian Review*, C. 28, No. 2, Kış, 1991, ss. 73-89.

FERREIRA REIS THOMAZ, Luís Filipe, *De Ceuta a Timor*, 2. Baskı, Lizbon, 1998.

HEDLEY HAIR, Paul Edward, "The Early Sources on Guinea", *History in Africa*, C. 21, 1994, ss. 87-126.

HEERS, Jacques, "L'expansion maritime portugaise à la fin du Moyen Âge: la Méditerranée", *Revista da Faculdade de Letras*, 2e série, XXII, Lisbonne, 1956, ss. 84-112.

KERR, Robert, *A General History and Collection of Voyages and Travels*, 17 Cilt, Londra, 1811-1816.

MAGALHÃES GODINHO, Vitorino, *A Expansão Quatrocentista Portuguesa, problemas das origens e da linha de evolução*, Lisbon, 1944.

MAGALHÃES GODINHO, Vitorino, *Os Descobrimentos e a Economia Mundial*, 4 Cilt, Editorial Presença, 1991.

MAJOR, Richard Henry, *The Life of Prince Henry of Portugal, surnamed the Navigator*, Londra, 1868.

MAS-LATRIE, Louis de, *Traités de Paix et de Commerce entre les Chrétiens et les Arabes de l'Afrique Septentrionale au Moyen Âge*, Paris, 1866.

MEES, Jules, "Les Manuscrits de la Chronica do Descobrimento de Guiné par Gomes Eannes de Azurara et les Sources de João de Barros", *Revista Portuguesa Colonial e Marítima*, C. 9, no. 50, 1901, ss. 50-62.

NEWITT, Malyn, "Prince Henry and the Origins of Portuguese Expansion", *The Portuguese Colonial Empire*, ed. Malyn Newitt, 1986, ss. 9-35.

OLIVEIRA MARQUES, António Henrique Rodrigo de, *History of Portugal, From Lusitania to Empire*, 2 Cilt, Columbia Uni. Press, 1972.

OLIVEIRA MARTINS, Joaquim Pedro de, *Os Filhos de João I*, Lizbon, 1891.

PARRY, John Horace, *The Age of Reconnaissance*, The New American Library, 1963.

PINHEIRO MARQUES, Alfredo, "The Portuguese Prince Pedro's Purchase of the Fra Mauro Map from Venice", *The Globe*, S. 48, 1999, ss. 1-34.

PRESTAGE, Edgar, *The Portuguese Pioneers*, Londra, 1933.

RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3 Cilt, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara, 2008.

RUSSELL, Peter, *Prince Henry "Navigator", A Life*, Yale University Press, 2001.

The Nautical Gazetteer; or, Dictionary of Maritime geography, Kısım I, Ekim, Londra, 1847.

VERLINDEN, Charles, "Lanzarotto Malocello et la découverte portugaise des Canaries", *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, C. 36/4, 1958, ss. 1173-1209.

WITTE, Charles-Martial de, "Les Bulles Pontificales et L'expansion Portugaise au XVe siècle (I)", *Revue d'Histoire Ecclesiastique*, Sayı 48, 1953, ss. 683-718.

WITTE, Charles-Martial de, "Les Bulles Pontificales et L'expansion Portugaise au XVe siècle (II)", *Revue d'Histoire Ecclesiastique*, Sayı 49, 1954, ss. 438-461.

WITTE, Charles-Martial de, "Les Bulles Pontificales et L'expansion Portugaise au XVe siècle (III)", *Revue d'Histoire Ecclesiastique*, Sayı 51, 1954, ss. 413-453.

EKLER

Prens Henrique'ye verilen 22 Ekim 1443 Tarihli Bağış Mektubunun Portekizce Nüshasıdır⁶⁶

Integra

Dom Afonso etc. A quantos esta carta virem fazemos saber como o Jfante Dom Anrique meu muyto prezado e amado tyo, entendendo que fazia serviço a noso Senhor Deus e a nós, se meteo a mandar seus navjos a saber parte da terra que era alem do cabo de Bojador, porque atee entam nom avja njngem na cristendade que d ello soubeso parte, nem sabiam se avia la poboraçam ou nom, nem directamente nas cartas de marear nem mapa mundo nem estavam debuxadas senom a prazer dos homens que as faziam des o dito cabo de Bojador por dhiante; e, por ser cousa duvjosa e os homes se nom atreverem de jr, mandou la bem xiiij (14) vezes, atees que soube parte da dita terra, e lhe trouxeram de la per duas vezes huns xxxviiij (38) mouros presos, e mandou d ela fazer carta de marear; e nos dise que sua vontade era de mandar seus navjos mais adhiante saber parte da dita terra, e que nos pedia por merçee que lhe desemos nosa carta, que nehuum nom fosse aquelas terras sem seu mandado e liçença asy pera gerra como pera mercadorias, e que d aqueles a que elle asy mandase ou dese liçença lhes desemos o direito do quinto ou dixima do que de la trouxesem, segundo a nos pertencesse. E porquanto nos somos certo de suso escripto, e da grande despesa que feita teem e entende de fazer, defendemos que em vida do dito meu tyo nengem nom pase alem do dito cabo do Bojador sem seu mandado e liçença; e os que passarem nos praz que percam, pera o dito Jfante meu tyo, o navjo ou navjos em que asy la forem, e todo o que de la trouxerem. E mandamos ao noso corregedor da corte e a todas as nossas justiças, que asy o comprem, sem alguma duvjda nem embargo que a elle ponham; e, fazendo o contrario, sejam certos que tornaremos a ello, como aos que nom comprem noso mandado. E por lhe darmos ajuda ao que asi tem compeçado, e por lhe quereremos fazer graça e merçee, teemos por bem e lhe damos d aqui em dhiante, emquanto nosa merce far, o quinto e dixima do que asy de la trouxerem os ditos navjos que ell la mandar ou per sua liçença forem. E porem maadamos aos almoxarifes das nossas alfandegas que comprem e guardem esta nosa carta, segundo em ela per nos he mandado, e leixem aver e recadar os ditos direitos a quem o dito Jfante Dom Anrique mandar; unde al nom façades. Dada em a vila de Penela xxij (22) dias d Outubro per autoridade do senhor Jfante Dom Pedro Regente etc. Afonso Anes a faz, anno do Senhor de mñll quatrocentos quarenta e tres.

⁶⁶ Belge için bkz. *Alguns Documentos do Archivo Nacional da Torre do Tombo ácerca das navegações e conquistas portuguezas*, Lizbon, 1892, ss. 8-9.

Sözü Edilen Belgenin Tercümesidir.

Dom Afonso⁶⁷,

İşbu mektubun muhataplarına bildiririz ki, benim pek kıymetli ve sevgili amcam Prens Dom Henrique, Rabbimize ve bize hizmet edeceğini düşünerek, **Bojador Burnu'nun ötesine uzanan toprakları araştırmak amacıyla gemilerini göndermiştir. Çünkü, o zamana kadar, Hıristiyanlık aleminde o topraklardan haberdar olan hiçkimse yoktu, [hatta] orada bir yerleşim yerinin olup olmadığını da bilmiyorlardı.** Bunun yanı sıra, **sözü edilen Bojador Burnu'nun ötesinin [haritalarını] çizmiş olan insanların [gelişigüzel] tasavvurları dışında,** o yer ne deniz haritalarında ne de dünya haritasında doğru bir şekilde çizilmişti; ve bu meselenin belirsiz olmasından ve insanların oraya gitmeye cesaret edememelerinden dolayı, **[Henrique], sözü edilen toprakları öğreninceye kadar, o diyarlara mütemadiyen xiiij (14) kez [gemiler] göndermiştir,** ve ona, o topraklardan, iki kez olmak üzere, yaklaşık **xxxiiij (38) yerli esir** getirmişlerdir, ve **o toprakların deniz haritasının çizilmesini de emretmiştir;** ve bize beyan ettiği üzere, onun arzusu, o toprakları araştırmak için daha öteye gemiler göndermek idi, ve bizden, kendisine bir mektup bahşetmemizi talep ediyordu. Bundan maksadı, ister savaş ister ticarî amaçlı olsun, **onun rızası ve izni olmaksızın hiç kimsenin o diyarlara gitmemesi, ve ayrıca [bizatihi] onun göndereceği veya [o diyarlara gitmeleri için yine onun] izin vereceği kimselerin [o diyarlardan] getirecekleri [mallardan], ona, bize ait olan beşte bir veya onda bir vergi vermemiz yönündeydi.** Yukarıda yazılanları ve [onun bu uğurda] yaptığı ve yapmaya devam ettiği devasa masrafları bildiğimizden, şunu beyan ederiz ki, **adı geçen amcam yaşadığı sürece, onun izni ve rızası olmaksızın, hiçkimse sözü edilen Bojador Burnu'ndan öteye geçmeyecek; ve geçecek olanlar ise, oraya gidecek olan gemi veya gemileri ve oradan getirecekleri her şeyi adı geçen amcam lehine kaybedeceklerdir.** Ve saray makamlarımıza (*corregedor da corte*) ve bütün hâkimlerimize buyurduk ki, bu mektuba, hâlel getirmeksizin, riayet etsinler; ve aksi halde hareket edeceklere, bizim

⁶⁷ Portekiz kralı V. Afonso (d.1432- ö.1481)'dur. Ancak Portekiz tahtına çok küçük yaşta oturduğundan, kraliyet işleri naip sıfatıyla diğer amcası Prens Pedro tarafından yürütülmüştür. Metindeki köşeli parantezler, içeriğe uygun olacak şekilde, tarafımdan eklenmiştir.

emrimize riayet etmeyenlere olduğu gibi, muamele edilecektir. Bu iŖe baŖlamıŖ olan ona yardımcı olmak için, ve [aynı Ŗekilde] ona ihsan ve inayette bulunmak istediğimizden, uygun gördük ve Ŗu andan itibaren olmak üzere, ihsanımız meriyette kaldığı sürece, **o diyarlara göndereceği veya onun izniyle gidecek olan sözü edilen gemilerin o diyarlardan getireceklerinden ona beŖte bir ve onda bir vergi veriyoruz.** Ve yine de bizim gümrük memurlarımıza (*almoxarifes das nossas alfandegas*) buyurduk ki bizim mektubumuza, muhteviyatında emrettiğimiz üzere, riayet etsinler ve onu gzetsinler, ve sözü edilen Prens Dom Henrique'nin göndereceği kiŖiye sözü edilen vergileri toplamasına ve tahsil etmesine izin versinler. Ekim ayının 22'sinde Kraliyet Naibi Prens Dom Pedro'nun salahiyetiyle Penela Ŗehrinde verilmiŖtir. Afomso Anes bu belgeyi Efendimiz [İsa Mesih'in doğumunun] bin dört yüz kırk üçüncü senesinde dzenlemiŖtir.

**Aşağıda kırmızı renkte gösterilen yerler Gil Eannes ve Afonso
Gonçalves Baldaia'nın 1434-1436 yılları arasında Batı Sahra sahilleri
boyunca uğradıkları yerlerdir.**

